

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

VI. 19.91

Josef Jelínek

[Leden - únor 1985]

O B S A H :

P.Kabeš: Tři pocty opisovačkám samizdatů	[2]
J.Seifert: Potřeba poezie	[3-13]
I.Jirous: Magorovy labutí písně	[14-22]
M.Kusý: Byť marxistom v Československu	[23-26]
E.Krizeová: Milý Vašku	[27-30]
L.Procházková: Svátek s Dominikem	[31-44]
K.Pecka: Dívej se nahoru!	[45-47]
E.Kantůrková: Drobný opus o velikém skladateli	[48-58]
J.Trefulka: Prvenství	[59-61]
M.Uhde: Sešm statečných	[62-63]
/KO/ : Více než 13 řádky o	[64-70]
M.Jungmann: Na konci jednoho nadšení	[71-80]
L.Vaculík: Můj stůl v Belvederu	[81-83]
L.Vaculík: Obecní dům	[84-86]

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O B S A H :

- P. Kabeš: Tři pocty opisovačkám samizdatů
J. Seifert: Potřeba poezie
I. Jirous: Magorovy labutí písně
M. Kusý: Byť marxistom v Československu
E. Krizeová: Milý Vašku
L. Procházková: Svátek s Dominikem
K. Pecka: Dívej se nahoru!
E. Kantůrková: Drobný opus o velikém skladateli
J. Trefulka: Prvenství
M. Uhde: Sešm statečných
/KO/ : Více než 13 řádky o
M. Jungmann: Na konci jednoho nadšení
L. Vaculík: Můj stůl v Belvederu
L. Vaculík: Obecná dům

Petr Kabeš: Tři pocty epinevačským samizdatů /a ta hařba/

1.

Už jsem odvaha /samozřejmost/
usednout. O klávesnici ani slovo,
slepota zde rovněž není dar, útroby ovšem
toho stroje: jíceš sopky:
vrhnout se po hlavě,
anebo vyčkat lávy?
Obojí známe. Jedno z mytu,
druhé z archeologie.

2.

Střevíčky psacího stroje
ze třetího patra
rytmicky tančí dlouho do tmy
po betonu dole. Žít
na vysoké noze, v přesčasech.

3.

Ach. A paní K.
udělala mi dvaatřicet chyb
ve sbírce veršů, tolik
bývala měkká norma
strojních sazečů. O překlepy nešlo, má slova
četl po svém
žít živější než můj. Při korektuře
ponechal jsem jedno chybné čtení,
tichou poctu.

4.

Ale ti psi civějící vyjí,
pomalu
schopní zalouchat.
/Totem, úplněk./

Jaroslav Seifert:

P o t ř e b a p o e z i e
/K udělení Nobelovy ceny 1984/

Často se setkávám, především u cizinců, s otázkou, čím je možno vysvětlit velkou oblibu poezie v mé zemi, proč je u nás nejen zájem o básně, ale dokonce potřeba poezie, a tím snad i schopnost ji vnímat, znatelně větší než jinde.

Je to dáno podle mého mínění dějinami českého národa v posledních čtyřech stech letech a především naším národním obrozením na počátku devatenáctého století. Ztráta politické samostatnosti ve třicetileté válce připravila nás o duchovní a politickou elitu, neboť ta byla umlčena nebo nucena opustit zemi, pokud neskončila na popravištích. Došlo nejen k přerušení kulturního vývoje, ale i k úpadku jazyka, nejen k násilné rekatolizaci, ale i k násilné gemanizaci.

Na počátku devatenáctého století přinesl však vliv francouzské revoluce i romantismu nové podněty a nový zájem nejen o demokratické ideály, ale i o rodný jazyk a národní kulturu. Jazyk se stal nejdůležitějším výrazem identifikace národa.

Poezie byla jedním z prvních literárních žánrů, které byly vzkříšeny. Stala se důležitým činitelem kulturního i politického probuzení a už tehdy pociťoval národ za nové pokusy o české písemnictví velkou vděčnost. Lid, který ztratil svou reprezentaci politickou, zbavený svých politických mluvčích, hledal si reprezentaci náhradní a vybíral si ji z těch svých duchovních sil, jež mu zbyly.

Odtud ona poměrně značná váha poezie v našem kulturním životě, zde je vysvětlení jejího kultu a jejího prestyže už v minulém století. Ale hrála významnou úlohu nejen tehdy. Rozkvetla k plné bohatosti také na začátku našeho století a mezi oběma světovými válkami, aby se pak stala nejdůležitějším projevem naší národní kultury v době války, za utrpení a ohrožení národa, a dokázala přes všechna vnější omezení a cenzuru vytvářet hodnoty, jež dávaly lidem sílu a naději. Podstatný podíl na kulturním životě připadá u nás lyrice i po válce, v posledních čtyřiceti letech. Lyrika jako kdyby byla předurčena nejen promlouvat k lidem z největší blízkosti, nejdůvěrněji, ale být i nejhlubším a nejbezpečnějším útočištěm, v němž hledáme útěchu ze strastí, jež

se někdy ani neodvažujeme pojmenovat.

Jsou země, kde tuto úlohu útočiště nebo korouhve plní v první řadě náboženství a jeho kazatelé. Jsou země, kde národ nachází svůj obraz a svůj osud v katarzích dramát, nebo slyší ve slovech politických vůdců. Jsou země a národy, jež čtou vyjádření svých otázek i odpovědi na ně u duchaplných a moudrých myslitelů, někde tuto úlohu plní novináři a sdělovací prostředky. U nás jako kdyby si duch národa pro svoje vtělení vybíral básníky a dělal z nich své mluvčí. Tato převaha lyriky, myslím, trvá. Básníci, lyrikové, hnětli podobu národního vědomí a vyjadřovali národní aspirace v minulosti a hnětou toto vědomí i dnes. Národ si zvykl chápat věci tak, jak mu je podává jeho básník.

Viděno očima básníka, je to něco úžasného. Ale...

Nemá i tenhle jev svůj rub? Neznamená přemíra lyriky porušení nějaké rovnováhy v kultuře? Připouštím, že v dějinách národů mohou být doby nebo nastat okolnosti, kdy je výhodnější a snazší, nebo dokonce jediné možná výpověď lyrická, se svou schopností vystačit s nápovědí, náznakem a metaforou, zahalit jádro výpovědi, skrýt je před nepovolanými zraky. Připouštím, že řeč lyriky bývala často i u nás, zejména za politické nesvobody, že řečí zástupnou, náhradní, řečí z nouze, protože se nejlépe hodila k vyslovení toho, co by se jiným způsobem vyslovit nedalo. Ale přesto mi otázka převahy lyriky už dlouho leží na srdci. Tím spíš, že jsem se sám narodil lyrikem a celý život jsem jím zůstal.

Znepokojuje mě podezření, že onen sklon k lyrice a záliba v ní nemůže nebýt výrazem něčeho, co se snad dá označit jako stav ducha. Lyrismus, jakkoli hluboké může být jeho ponořování do skutečnosti, jakkoli bohaté a mnohovrstevné může být jeho vidění věcí a jakkoli závratné jeho objevování a přitom i vytváření vnitřních rozměrů lidství, je především záležitostí smyslů a citu, smysly a cit živí jeho fantazii, ale také naopak smysly a cit jsou jím oslovovány.

K plnosti vnitřního života jedince i k plnosti kultury společnosti je však nutno, aby se na nich vedle smyslů a citu podílely také rozum a vůle. Kultura je neúplná, nejsou-li pěstovány všechny její složky a podoby. Její plnost, zralost insíla, její hodnota pro člověka i společnost je tím větší, čím více duchovních potřeb dokáže uspokojovat.

Neznamená převaha lyrismu, s jeho smyslovostí a citovostí, upozadění sféry rozumové, s její analytičností a skepsí a kritičností? Neznamená dále, že se plně neuplatňuje v kultuře prvek volní s jeho dynamičností a patosem?

Nehrozí takto jednostranně orientované kultuře nebezpečí, že nebude schopna plnit své poslání v plné míře a v plné šíři? Může mít společnost inklinující převážně nebo především k lyrismu vždycky dost sil, aby se uhájila a zajistila si trvání?

Neznepokojuje mě ani tak nebezpečí možného zanedbávání té složky kultury, která se opírá o naše schopnosti rozumové, rozvíjí se z reflexe a nachází svůj výraz v pokud možno objektivním konstatování věcí a jejich vztahů. Tato složka, vyznačující se odstupem od věcí, duševní rovnováhou, neboť programově nepodléhá ani náladám a pocitům lyrického stavu ducha, ani vášním stavu patetického, nenechává se ukolébávat, ale také nevyvráží netrpělivě do útoku za nějakým mravním cílem, má v naší racionalisticko-
-utilitárně-praktické civilizaci dostatečně mohutné kořeny v potřebě vědět, poznat a poznatků využít. Rozvíjí se od renesance se spolehlivou samovolností. Setkává se sice někdy také s neporozuměním a vnějšími překážkami, ale její postavení v naší dnešní kultuře je přitom dominantní, přestože stojí před velkými problémy, neboť musí hledat nový způsob, jak do naší kultury znovu začlenit svoje pojmové myšlení a dát rozumu novou podobu, vzhledem k tomu, že nemůže zůstat rozumem doby předtechnické. Uvědomuji si, že je stejně důležitá jako obě ostatní, o nichž jsem se zmínil. Přesto jí zde nechci věnovat stejnou pozornost. Už proto, že pro umění, pro krásné písemnictví, není její způsob myšlení, myšlení pojmové, podstatné, zatím což já se chci držet oněch dvou krajních stavů ducha, z nichž může vycházet ve své tvorbě spisovatel a které mají svůj protějšek v postojích čtenářů a posluchačů a skrze ně pak vliv na celkový charakter národní kultury.

Co mě znepokojuje, je možný nebo skutečný nedostatek patosu. Nesetkáváme se dnes s tímto slovem příliš často. A užijeme-li ho tu a tam, pak skoro s ostychem. Připadá nám zvetšelé jako staré kulisy romantického divadla, přežilé, jako kdyby znamenalo pouze špatné, povrchní a neprožité deklamování. Skoro jako kdybychom zapomněli, že jde o dramatický stav tenze, o cílevědomé, energické a odhodlané chtění, prahnutí, nikoli ovšem po

nějakých hmotných statcích nebo dokonce statcích spotřebních, nýbrž o prahnutí po spravedlnosti, pravdě. Patos je rysem heroismu, a ten je ochotný strádat, snášet utrpení a je odhodlaný k oběti, bude-li to nutné. Užívám-li slova heroismus, nemám ovšem na mysli ten starý heroismus dějepisů a školních čítanek, heroismus válečný, nýbrž jeho podobu novořobou, heroismus, který nemá zbraněmi, je neokázalý, nenápadný, často úplně tichý, zcivilněný, nechci-li říci civilizovaný, zobčanstělý.

Domnívám se, že kultura je úplná, zralá a schopná trvání a rozvíjení jen tehdy, pokud v ní má své místo patos, pokud mu rozumíme a dovedeme ho ocenit a zejména pokud ho jsme schopni.

Co mě k tomu vede? Patos se svým heroismem je především nemyslitelný a nebyl by tím, čím je, kdyby ho neprovázelo hluboké porozumění věcem, porozumění kritické a všestranné, jiné, než jakého je schopna třeba nejcitlivější lyrika, nutně nekritická, neboť jí chybí odstup, distance, vždyť vypovídá v podstatě pouze o svém subjektu, a ještě k tomu o subjektu se světem splývajícím, o subjektu, který tvoří s objektem jednotu. Patos by nebyl patosem, kdyby nevyplýval z pochopení podstaty sporu mezi tím, co je, a tím, co být má. Aby společnost byla schopna patosu a aby byla její kultura úplná, musí rozumět své době i jinak než lyrickým způsobem. A není-li schopna patosu, není ochotna bojovat ani přinášet oběti.

Teprve literatura, která má vedle své kultury pojmového myšlení, vedle kultury rozumu nejen svou lyriku, nýbrž také svůj patos, své drama, svou živou tragédii, může dávat dost sil duchovních a mravních ke zvládnání úkolů, před něž je společnost stále znovu stavěna. Teprve v umění tragédie vytváří a nachází společnost vzory svých postojů v závažných mravních a politických otázkách a učí se vypořádávat s nimi s důsledností, nezastavovat se uprostřed cesty. Teprve umění tragédie s jejími prudkými střety zájmů a hodnot v nás probouzí, rozvíjí a kultivuje společenskou stránku naší bytosti, činí z nás členy pospolitosti a dává nám příležitost, abychom opustili svou samotu. Teprve umění tragédie, na rozdíl od lyriky, "umění osamělosti", tříbí schopnost rozlišovat, co je ze společenského hlediska podstatné a nepodstatné, učí objevovat v porážkách vítězství a ve vítězstvích porážky, vůbec vědět, co je vítězství a co porážka.

Proto bych chtěl, když se dívám kolem sebe a hřeji se v přízni milovníků lyriky, být svědkem nikoli konce tragédie, ale jejího znovuzrození, pro její patetický stav ducha. Pro onen stav rozechvění, když se v nás něco pohnulo a my začínáme chtít to, co považujeme za spravedlivé, za správné a stavíme se proti tomu, co je, ačkoli by být nemělo.

Zatím co lyrický stav ducha je stavem soběstačného jedinice, jenž vypovídá o vlastním nitru ztotožňujícím se a splývajícím s objektem, patetický stav tuto jednotu subjektu a objektu nezná. Radí se z napětí mezi skutečností a mnou, mou představou o tom, jaká by ona skutečnost měla být. Ve svých důsledcích z napětí mezi mocí a rozumem, mezi politikou a morálkou. Lyrický stav mezi tím, co je, a tím, co má být, nerozlišuje. Lyrickému subjektu je lhostejno, zda jeho imaginace je zažehována skutečností nebo fikcí, pravdou nebo přeludem, iluze je pro ni stejně pravdivá, jako pro ni může být skutečnost přeludná. Lyrický stav se nezajímá o tyto rozdíly, nekonfrontuje je ani mezi sebou, ani se sám s nimi necítí konfrontován. Patetické já nejen tyto rozdíly vidí, ale také se s nimi cítí samo konfrontováno, vidí, jak proti sobě stojí dvě alternativy, dvě možnosti, a samo se cítí vtaženo do napětí mezi nimi. Právě toto napětí je uvádí do pohybu. Začátkem onoho pohybu je neklid, nespokojenost, rozhořčení, jeho cílem dosažení nebo nastolení stavu, který se jeví jako rozumný, přirozený, krásný a má podobu práva, spravedlnosti, svobody, lidské důstojnosti.

Na mravní velikosti a smysluplnosti tohoto pohybu nic nemění skutečnost, že se jeho cíl neustále vždy znova vzdaluje a že žádný akord oné harmonie, za níž se patos vrhá, není konečný. Pohyb patosu je obdobou snah naší estetické emoce při vnímání uměleckého díla. I ona vždy znova marně usiluje, aby v plné míře obsáhla a vyčerpala jeho hodnoty ve vší jejich bohatosti a vychutnala jeho strukturu myšlenkovou i formální, pokouší se dosáhnout toho, aby uspokojení a radost z uměleckého díla byly zároveň největší a nepomíjející.

Patos je v každé chvíli v předstihu, nestojí na půdě dneška, živí se jinou potravou, než jsou sladkosti přítomné chvíle, těch se dokáže zřící. Dovede se ovládat, být ukázněný, asketický, a to ve správném smyslu, nikoli totiž proto, že by

musel, nýbrž na základě vlastního svobodného rozhodnutí, ví, proč to dělá. Nic z toho není pro něj obtížné. Jen nedovede být netečný a chladný. Bohudík. Neboť jinak by společnost zůstávala na mrtvém bodě a ve slepé uličce, pravda by byla služkou moci, právo nástrojem hrubé síly neboli bezprávím a křivdou. Pravda nevítězila, nevítězí a nebude vítězit bez patosu. Někdy nevítězí dokonce ani za tuto cenu. Ale v tom případě patos činí i z nezdaru, z toho, co by jinak vypadalo jako jakási živelná pohroma, osudová katastrofa, jako konec, něco víc. Činí z porážky oběť, pozvedá úspěch na událost, která je součástí většího celku, na událost, která měla a má svůj smysl a plní své poslání jako dílčí pohyb k tomu, čeho má být dosaženo a čeho snad jednou dosaženo bude. Dokud v sobě chováme patos, trvá i naše naděje. Patos není možno porazit, přežívá své porážky. Přežívá je patos jedince i patos národů, s vážností, hrдостí a důstojností. Je povznešený nad neúspěchy. Proto je i vznešený a zároveň i povznášející. Povznešený, vznešený i povznášející i tam, kde by bez něho bylo místo jen pro skleslost a smutek.

Ale teď, když jsem vyslovil, co mi tak dlouho leželo na srdci, a ulevil své starosti, cítím ť nejen nutkání, ale i právo vrátit se znovu k otázce lyrismu a lyrického stavu ducha.

Mám k tomu řadu důvodů. Narodil jsem se lyrikem a pro vždy jsem jím zůstal; po celý život jsem se cítil ve své lyrické poloze dobře a bylo by nevděkem to nepřiznat; potřebuji sám před sebou tento svůj základní postoj ospravedlňovat a obhajovat, přestože vím, že v mých básních často zazněly i tóny, které měly svůj patos, vždyť jej může mít i něha, měl jej můj smutek, měly jej mé úzkosti a obavy.

Chci však udělat něco víc. Chci se ujmout lyrického stavu ducha vůbec. Obhájit tento životní postoj a vyzvednout také jeho přednosti, když jsem se poklonil patosu. Zdá se mi to nejen spravedlivé, ale dokonce i svrchovaně časové. Nejen vzhledem k přílišnému důrazu, jaký od dob osvícení naše tradiční kultura kladla na pojmové rozumové myšlení, jež nás /společně s rozvíjením naší volní složky/ přivedla k dnešnímu neuspokojivému společenskému stavu, kdy cítíme nutnost změny a hledání jiných možností porozumění našim problémům. Především vzhledem k přebujelému volnímu napětí a tendencím vyhrocovat spory do dramatických

střetů, jak jsme toho svědky. Zdá se mi to nutné vzhledem ke stupňující se agresivitě chování ve společenských vztazích, ať už jde o agresivitu nesenou ještě nějakým patosem, anebo takovou, která je už jenom ničivá a žádného patosu ani není schopna. Chci poukázat na zvláštní přednosti lyrismu právě za těchto okolností v dnešní době.

Neboť zatím co patetický stav ducha hoří netrpělivostí a překypuje úsilím ve snaze vypořádat se s neuspokojivým stavem a zmáhá tento úkol často s dobře míněnou, nicméně jednostrannou přímočarostí, lyrický stav ducha je stavem bez volního a cílevědomého napětí, je stavem spočinutí, které není ani trpělivé, ani netrpělivé. Stavem zneklidněného prožívání hodnot, na nichž člověk staví nejhlubší, nejsplněnější, nejzákladnější základy své rovnováhy a schopnosti obývat tento svět, obývat jej oním jediným způsobem, jímž je to možné, totiž poeticky, totiž lyricky, smím-li si dovolit použít tohoto Hölderlinova obratu.

Patos nás pohání a stravuje, je s to nás v našem nepokojí a v naší touze po uskutečnění ideálu hnát k oběti a sebezničení. Lyrismus nás zadržuje ve svém laskavém objetí. Místo srážky sá sil prožíváme rozkoš jejich rovnováhy, odsunující je z našeho obzoru a dovolující nám nepociťovat jejich tlak. Místo narážení na hrany světa kolem nás, splýváme s ním v jednotě a ztotožnění.

Patos má vždycky svého protivníka, je výbojný. V lyrickém stavu si člověk stačí sám. A jestliže ve své samotě promlouvá ještě k někomu druhému a oslovuje ho, není to jeho nepřítel. Člověkův protějšek za těchto okolností, ať je to příroda, společnost nebo jiný člověk, jako kdyby byl kusem jeho samého, jen dalším účastníkem lyrické samomluvy. To, co by jinak stálo proti nám, tím se necháváme prostupovat, zatím co i my sami to prostupujeme. Vposloucháváme se do toho, co nás obklopuje, a nacházíme právě tímto způsobem sami sebe. A právě takto a tím dosahujeme největší autentičnosti své identity a největší úplnosti své integrity. A také právě v tomto sebeodevzdávání nacházíme svoje bezpečí.

Patos je aktivní, usiluje o dosažení předsevzatého cíle. V lyrickém stavu nechceme ničeho dosáhnout, prožíváme, co již máme, a oddáváme se přítomnému a jsoucímu, i když tím jsoucím může být i evokace minulosti. Není to z mravní lhostejnosti. Pohybujeme se pouze, nebo spíše tkvíme v jiné rovině, dlíme

v jiné poloze myšlení, cítění i chtění, v poloze osobní neza-
 interesovanosti vůle, nikoli neúčasti, nýbrž nezájmu o výsledky.

Zatím co patos musí vkládat do svého gesta sílu a *dí*
 dokáže být ve své dynamičnosti násilný, jeho protějšek síly ne-
 používá. Je nenásilný a nepotřebuje se do mírumilovnosti nutit.
 Rozevívá svou bezbrannou náruč a jeho gestem je gesto lásky.
 Nezmitá jím ani nepokoj intelektu, ani vášně, nezávodí s časem.
 Dokáže svým způsobem plynutí času popřít a ve svých vrcholných
 okamžicích s časem splynout v jakémisi zastavení, jemuž záleží
 jen na jediném: aby trvalo.

Lyrický postoj nechce druhé přesvědčovat. Nabízí jim
 pouze možnost, aby sdílěli to, co cítí a prožívá on sám. Nic více
 a nic méně. Nejde ani tak daleko, aby zaujímal stanovisko. Chybí
 mu k tomu odstup, vždyť splývá s tokem života. A jestliže neza-
 ujímá stanovisko, je tím méně schopen se přít.

Ale snad je možno odvážit se ještě dalšího kroku a nad-
 hodit otázku možného vlivu lyrického stavu ducha například v eko-
 nomice, ekologii nebo politice. Ptát se po možném podílení se
 lyrického stavu ducha na přetváření člověka v vědomí vůbec, na
 eventuálních změnách jeho způsobu vnímání a vidění, na oné změně,
 která je obecně považována za nutnou, mají-li být tradiční způ-
 soby chování, vzhledem k tomu, že nejsou na výši dnešních problé-
 mů, nahrazeny jinými. Snad je možno položit otázku spolupůsobení
 lyrismu při eventuálním posunu od pojmového myšlení /das begrif-
 fliche Denken/ k rozumnému vnímání /vernünftige Wahrnehmung,
 Vernunft Wahrnehmung/, když jsme se dostali do stavu, který
 C.F. Weizsäcker /Wege in der Gefahr, str. 258/ charakterizuje
 slovy: "Wir haben unsere Gesellschaft in einer Weise stilisiert,
 die weder der Wahrnehmung der Affekte noch der Wahrnehmung der
 Vernunft entspricht. Die Folge ist eine Desintegration der Affekte
 und ein Verstummen der Vernunft."

Lyrický stav ducha, jakkoli se to může zdát paradoxní,
 je s to přispívat jako jedna ze sil k tomu, aby se naší civili-
 zaci vrátila rozumnost. Napomáhat například i k tomu, aby technika
 byla řízena opět rozumem, rozumem ovšem spojeným se životem a s
 přírodou jiným způsobem než pomocí racionálních abstrakcí, tedy
 rozumem, který by byl jiný než náš nynější racionálně utilitární
 rozum pojmového myšlení.

Nabízí se i jako mírnící činitel našeho výbojného a dynamického ducha, naší tolik se prosazující vůle. Dynamismus a vůle, spolu s kulturou pojmového myšlení, byly sice zdrojem našeho technického a hospodářského rozmachu, našich průmyslových revolucí a tím i mocenského vlivu na světě. Ale přinesly s sebou i naše dnešní potíže a záporné stránky, jež vystupují do popředí tím více, čím větších úspěchů tento dynamický a výbojný duch dosahuje. Je to duch podrobování a dobývání, duch ovládnutí přírody zrovna tak jako lidí a národů a celých civilizací, duch racionalizované vůle po moci nad přírodou i nad lidmi. Je to onen stav ducha, kdy se naše vůle chce zmocňovat čeho se dá, obohacovat se a hromadit statky, místo abychom se z věcí těšili bez toho, že bychom si je podřídili. Toto příliš silné chtění může být vyvažováno a drženo na uzdě a vedeno k postojům jiným než výbojně kořistnickým právě lyrickým postojem nezainteresovanosti vůle. Neděje-li se tak, zvrhá se ve chtivost. Jak napsal E.F. Schumacher /v knize Small is beautiful, str. 27/: "A man driven by greed or envy loses the power of seeing things as they really are, or seeing things in their roundness and wholeness, and his very successes become failures. If whole societies become infected by these vices, they may indeed achieve astonishing things but they become increasingly incapable of solving the most elementary problems of everyday existence."

Není vedle nutnosti nové hodnotové orientace, jak o ní mluví různí autoři, i lyrický stav ducha, spočívající ve ztotožňování se s přírodou a se světem kolem nás vůbec, jedním z možných zdrojů vnitřní proměny člověka a tím i jednou z cest, jak jej vyvést z jeho neudržitelného postavení samozvaného pána, který se staví mimo přírodu, nad ni a proti ní? Není lyrický stav ducha jednou z možností jak překonat pojmání přírody jako věci dané člověku, jeho síle a dovednosti, aby se jí zmocňoval, nakládal s ní jako se svou kořistí a sytil svou nenasytitelnou chtivost? A není konečně lyrický stav ducha také oním Heideggerem požadovaným obratem ve vztahu k jsovcu? Obratem spočívajícím v tom, že necháme jsovcno být tím, čím je, aby nás posléze samo oslovilo a ukázalo se nám ve své smysluplné podstatě tak, že se nám stane srozumitelné?

Je možno nevidět, že lyrismus ztělesňuje protipól kultu síly a moci a nabízí se zcela samozřejmě jako jeden z korektivů tendence řešit společenské otázky mocenskými prostředky a mocenskými boji, mocí technickou, mocí ekonomickou, mocí organizační, mocí politickou, mocí fyzickou, mocí, která je v každém případě vždycky jen produktem neúplného pochopení, "ein Produkt unvollständiger Einsicht"? A právě tak je možno jej stavět proti modlářství práce a výkonu, proti posedlosti myšlenkou ovládnutí a využívání přírody i lidí. Zvláště když moc často povyšuje výkonnost a zdokonalování svých mocenských systémů na nejpřednější zájem, i když jde o systémy, jež z vyššího hlediska vůbec nejsou funkční a konají své dílo za cenu ztrát na důstojnosti člověka, na hodnotách nejen hmotných, ale i mravních, za cenu ztráty harmonie v člověku i harmonických vztahů mezi lidmi.

Mnoho lidí si je dobře vědomo, že onen vystupňovaný stav chtění, dobývání, expanze a exploatace musí být spoután a držěn na uzdě, nemají-li škody, které z něho vycházejí jako jeho jakýsi negativní sociální produkt, převážit ~~úspěšek~~ užitek. Ale uvědomovat si tyto skutečnosti, pouze o nich vědět, je málo. Aby došlo k nějaké podstatné změně a k podstatnému odvratu od snahy stupňovat moc a rozvíjet ji do všech směrů a ke škodě člověka, je třeba změny stavu ducha, změny ve vědomí, anebo, jak to bylo kdysi krásně řečeno, "revoluce hlav a srdcí".

Nechci se pokoušet činit z lyrismu nebo dokonce jen z lyriky politickou sílu nebo nástroj politiky a zbavovat poezii a vůbec umění jeho nejvlastnějšího, specifického a ničím nezastupitelného poslání ani podřizovat toto jeho poslání zájmům jiným. Nicméně se domnívám a odvažuji se to říci, že lyrický stav ducha je něčím, co daleko přesahuje oblast lyriky i poezie a umění vůbec. Tam, kde by se výrazně projevoval, mohl by vtiskovat kultuře a vůbec všem institucím společnosti nové příznivé rysy. Napomáhal by nutné celkové změně vědomí, procesu, k němuž dnes už u mnoha lidí dochází, nejvíce u umělců, nejméně u těch, kdo se nechali vtáhnout do mocenské hry politiky. Plnil by svým způsobem podobnou úlohu jako mystická meditace - ostatně lyrice vždycky blízka, jenomže je oproti lyrice prostředkem nebo nástrojem příliš výlučným. Působil by k tomu, aby lidé získávali schopnost a ochotu "den Willen still werden zu lassen und das Licht zu sehen, das sich erst bei still gewordenem Willen zeigt". Byl

by jako mystická meditace "eine Schule der Wahrnehmung, des Kommenlassens der Wirklichkeit" /C.F. Weizsäcker/.

Každá kultura toto poslání plnit nemůže. Skládat naděje pouze v kulturu jako takovou, v kulturu ve smyslu pěstování a dalšího třibení toho, co jsme převzali z minula, vedlo by ke zklamání. Byla by to pořád ta tradiční kultura vůle a starého rozumu. I kdybychom zapomněli, že naše kultura dokázala být nejen nesnášenlivá /přestože panuje přesvědčení, že ke kultuře patří i tolerance, snášenlivost/, že dokázala být utlačivá, arogantní a mesianistická, být pro mnohé důležité hodnoty necitlivá, mnohým nerozumět a naopak vnučovat leccos, co hodnotou není, nemůžeme nevidět, že legitimita tradičních jejích hodnot je víc než otřesená.

Toto poslání může dnes plnit jen kultura vycházející z podstatně podifikovaného stavu vědomí, z jiného stavu ducha. A zde právě vidím velkou příležitost a velkou úlohu lyrismu a lyriky, onoho stavu ducha, pro nějž je příznačné ztotožňování se se světem, vciťování, sympatie, soucítění a nezainteresovanosti vůle. Její moudrost, přestože by v ní hrál základní úlohu tak neracionální element jako je láska, nemusela by být o nic menší než moudrost kultury, s níž máme co činit dnes.

Chce se mi dokonce prohlásit, že teprve ona by byla onou šťastnou a vskutku blahodárnou kulturou, jakou by měla být.

A zde, když to říkám, vtírá se mi do mysli ještě jedna otázka, která se mi v této chvíli zdá skoro jen otázkou řečnickou: Není patos živěn a hnán právě vizí tohoto šťastného a blahodárného porozumění věcem a jejich moudrého uspořádání na podkladě sympatie a soucítění? V duchu "lásky jako vidoucího postoje duše, rušícího boj o existenci", jak to formuloval C.F. Weizsäcker? Není patos pokusem o překročení vlastního stínu a pokusem o návrat do Arkadie, kde rozumné, spravedlivé a přirozené je totožné se skutečností? Není patos jen pokusem o návrat k idyle, to jest ke stavu, kdy nad sebou nepocítujeme žádnou cizí moc a mizí rozpor mezi tím, co je, a tím, co být má, ke stavu, kdy rozum a moc, mravnost a politika mohou spolu sedět u jednoho stolu? A není nakonec ztracený ráj, o nějž patos usiluje, světem lyrismu? Není právě poezie, lyrika, jedním z hlavních strůjců a tlumočnicků vize tohoto ráje?

Při těchto větách jsem v pokušení stát se z lyrika rodem - lyrikem z přesvědčení, lyrikem volbou.

Ivan Jirous

MAGOROVY LABUTÍ PÍSNĚ

(ukázky)

6. Na Mírově jsem makal v kapli.
Když tečka po čtvrtý mě lapli,
šoupli mě dělat do kostela
a v klášteře je moje cela.
Ptám se Tě, Pane, vážně zcela,
ač trochu s potlačeným smíchem:
Nechceš mě nakonec mít mnichem?
7. Zatímco Liška s Brikciusem
míří v Oxfordu do pubu
zalykám já se tady hnusem:
zase jsem dopad na hubu!
- Zatímco Evžen s Tomášem
míří do pubu v Oxfordu,
cpu se vězeňským gulášem:
znova jsem dostal na mordu!
- Zatímco za mne v refektáři
modlí se s Brikciem Tomáš
smějí se mi dny v kalendáři:
zůstal jsi tady - tak to máš!
12. Na průčelí cygnus olor
uvnitř hrůza je a horor.
- Z druhé strany sv. Bruno
střeží děsuplné lůno.
- Vykuchaný jako prase
skví se tady kostel v base.

18. Vráťa teď okukuje Prátr.
Bratr Karásek ve Švýcarsku
dokazuje svou k Bohu lásku.
V Provenčálsku se Charlie toulá.
Jenom já že bych byl ten moula?
Lao - Tsi kdysi řekl k tomu:
Mudrc nemusí vyjít z domu.
Moudřejší snad už nikdo není:
dům zaměnil jsem za vězení.

23. Ať mám či nemám na kahánku
Vráťa mi stejně na sopránku
nezahraje už ve Vídni

Tam Na radosti v Počernicích
zašlá je pípa i rum vyčich
jak je to všechno podivný

A že mě koně vyvádějí
nezazní mi je po naději
v tom světě maligním

26. Odpusť nám Bože naše viny
usmívají se androgyni
nahore poč klenbou

Odpusť nám taky naše hříchy
a povzdech posílám Ti tichý
navrať mi Bože lásku mou

28. Když básníkům je prabídně,
uchylují se do Vídne.
Lehce by Míra Skalický
skládal tady blues falický,
však do Rakouska odhopsal -
já za něho teď abych pěl.
Tak zpívám blues i elegie,
že do daleké Austrálie
míří zase Charlie. Teskno mi je
a výčitka mi přišla mírná

v klášteře tady u Jičína:
 Ó básníci, jací jste kanci,
 jak zmrhali jste svoji šanci!

35. Píseň si zpívám má jeden takt
 s ďáblem se nesmí sjednat pakt

20. května 1983

48. Ješitnost překvapivá
 zahloďala mi v mozku:
 kdybych tak v panoptiku
 měl jednu hubu z vosku!

50. I ve vězení mám nápady jak snob
 zatoužil jsem číst knihu Job

51. Tak jako v houslích
 zaschne klich.
 duše moje se uklidní

Rychle se slunce střídá s lunou
 Kába natírá kalafunou
 smyčec svůj po nocích

Až zahraje mi zase v Nuslích
 v tom bytě na pavlači
 nepřiznám se že tiše pláči

budu se tvářit jak včera bych
 odběh jen na pár piv

52. Za plynem jako za ropou
 strach rozlévá se Evropou
 výstražně z věží zní hlas svůj

Výstražně z věží zní sov hlas
 ta stará slova slyším zas
 na výrok myslím Jaspersův
 na bonmot lieber tot als rot

56. Kartuziáni se slibem mlčení už odebrali se na věčnost
Kéž bych ho uměl dodržet aspoň pro Státní bezpečnost
61. Jdou volit cestou z kostela
na mši jsou přímo z voleb
Nač tady potom Sion stál
a k čemu hora Oreb?

Ach svatý Jene Husi
jak se mi křesťanstvo hnusí!
62. Týdny měsíce léta jdou
nad zhanobenou apsidou
kostela sv. Bruna.
Karáskovi už praskla struna,
ve mně se tenze usídlila.
Má milá! Scenérie jak od Dickense,
v ní tlamy jako z Gogola
vidím jen kolem dokola.
Andělé, hlohy, divizny
zachraňují mne a pak sny,
v kterých se jako v placentě
schoulený ukřívám.
Jeptiška s bříškem vzkázala nám,
že všechno bude dobré.
Jako když tenkrát v stínu modrém
přitiskli jsme se k sobě.
68. Řek mojí ženě doktor Štěpánek,
obhájce obhájců lidských práv:
Což nevíte, že manžel váš
není duševně zcela zdrav?
78. Moře Ti ostrov odplavuje
v půlnoční Suécii
já suicidálně v Čechách žiji
uschlé mi kvetou hortenzie
ve Valdicích na sklonku září

Ubývá milovaných tváří

veselé ghetto je v diaspoře
 jak lampa která hoří spoře
 jak lampa se staženým knotem
 my zbylí žijem neživotem

Ušchlé jen kvetou hortenzie
 skončilo září zima mi je
 v Čechách kde suicidálně žiji
 moře Ti ostrov odplavuje
 v půlnoční Suécii

82. Nad Valdicemi krouží rorýs
 dekadentně jak Huysmans Joris
 cítím se tady ba ba
 cítím se notně lá-bas

Když rozhlédnu se mezi vězni
 člověk mi nijak hrdě nezní
 spíš rozplizle a trochu vágně
 ačkoliv sedím přímo na dně

98. Zařvala triumfálním rykem
 šelma nad mrtvým Amalrikem

Však v roce osmdesát čtyři
 povodeň k božím mlýnům míří

K poslednímu se strojí reji
 kremelské maškary Andreji

102. Jmy porostlé břečťanem
 v korunách dubů jmelí
 veselejší se nestanem
 proč bychom smutní být měli

Na kůře olší choroše
 ve stěnách domů plíseň
 minuly prchavé rozkoše
 hlubší nás svírá tíseň

Zas pruty mříží na oknech
a ruce v pouta dané
to abych aspoň v těchto zdech
sepjaté měl je Pane

106. Napřeskáčku melu pantem
jsa ve všem jen diletantem
noční pak mám z toho můru
jak mne uvítá můj guru

108. Anděl smrti si prohlíží
skvrny na veřejích

Jako okov se pohřížil
do studně duše hřích

Slunce za mrakem schoulené
pozlatí jeho lem

Hříšník si smutně vzpomene
na věčný Jeruzalém

Duha se klene na nebi
a z mraku jemně mží

Někdo chce štolu políbit
v okénku pod růží

109. Pročpak mu říkáš vole
ontologické pole?
Tolik jsi zblbnul z láhve
že se bojíš říct Jahve?

112. V bělostné říze
biskup Vrana
věří tak jak mu věří strana
než trochu je mi s podivem
že při mši svaté místo křížem
nežehná srpem a kladivem

115. Apokalyptické saranče

kousalo Hanče
 kousalo Zajíčka.
 Jakoby pořád mělo málo
 teď asi do mne už se dalo:
 něco mi žere vajíčka.

122. Vidím že píšu o pekle
 matně špatně a rozvlekle
 ctižádosti mě svatí chraňte
 aspoň si nemyslím že jsem Dante

135. Ptali se svaté Cecilie
 na nebi andílci
 Opravdu se Ti líbí
 jak hrajou Plastici?

Za to jak krásně hrajou
 za jejich Pašije
 Pán Bůh je zvláštní branou
 do nebe vpašuje

137. Píše mi žena v dopise:
 zase zavřeli Lédu Lise
 Vašek je doktorem v Toulouse
 výstavu má tam Slavík
 a radostí v jedno spleten hnus
 pěkně to Pán Bůh navlík

146. Sv. Martine, přímluvče mocný,
 tys líbal rány malomocných
 já mám nemocnou duši, víš?
 Zdali ji také zahojíš?
 Sv. Martine, vojáku,
 pomoz mi, pomoz žebráku.
 Sv. Martine z Tours,
 zbav mě od nočních můr!

147. Doktor Dubský si po cestě
říkal v Prodané nevěstě.
Potkal ho Eugen Brikcius
zvědavý co čtě za opus.
Filosof vyřkl tuto sůru:
Pane kolego, tak je to,
pohleďte na tu partituru:
konfident napsal libreto,
huďbu pak syfilitik.
Národní naší opery
pozoruhodný vznik!
152. Pokaždé když jsem v klauzuře
někoho zavřou a někdo umře
teď Bedřich Fučík má kmotra Benka
membrána ráje chvěje se tenká
153. O milost Pane Bože prosím
pro všechny pro nás které Tvůj syn
zachránil svojí smrtí kříže
volám Tě vroucně skrze mříže
154. O nebe prosím Ježíše
pro mučedníka Závíše
do rukou jeho prosbu kladu
za mučednici Miladu
160. Na nebe vystoupil Salvador Dali
po boku stanul své krásné Galy
kéž by ho láskou Bůh zahrnul
jak na zemi jsme ho milovali
168. Už Petra Brodského zbavili souhlasu
že moji manželku dovezl před basu

Nesmí už statut mít duchovní osoby
že moji manželku vozíval na soudy

Světská moc dala mu zahulit citelně
o pekle může snít topí teď v kotelně

175. V té krátké chvíli usínání
než spánek padnul na víčka
vzpomněl jsem na Jana Zahradníčka
co musel milá snést

Proti němu je naše bolest
jen malá maličká

A tak když krátce po klekání
ustýláš postel holčičkám
poznáš že jejich modlitbička
k Bohu se musí vznést

Ža bolest Jana Zahradníčka
který se nedočkal

183. Když uléhají beránky
za obzor na zápač,
půjdeš Františko taky spát.

Když vítr který pásl je
ulehne na souvratě,
zavřou se oči Martě
usne a spí.

A andělícci přiletí
na čela postýlek.
Vůně dne rozleží se v snech
a s vůní noci promíchány
obalí něžné usínání.

A zahrady se naplní
rosou a milostí.
Svěceným zrním ptáky v hnízdech
andělé pohostí.

Keď som v poslednej dobe pracoval na statí "Marxizmus a ekologická kríza", začal som veľmi intenzívne pociťovať potrebu vyrovnania sa s otázkou: čo to obnáša, byť dnes marxistom, zvlášť v súčasnom Československu?

Náš človek vie pochopiť a odpustiť, keď sa dnes hlási niekto k marxizmu na Západe: bude to asi nejaký exhibicionista alebo čudák. Vie pochopiť a tolerovať, ak to u nás robí stredoškolský či vysokoškolský učiteľ, pracovník výskumného ústavu, bežný intelektuál zo štruktúry: vystupuje ako marxista preto, lebo musí, lebo nemá inú alternatívu, ak sa chce udržať v štruktúre. Vie pochopiť a vziať na vedomie, keď sa ako aktívni a bojovní marxisti prejavujú profesionálni politici a ideológovia, rôzne nomenklatúrne kádre: rôbia to predsa z karieristických dôvodov.

Náš človek však asi ťažko pochopí a zrejme už vôbec nebude ochotný tolerovať, keď sa dnes niekto hlási u nás k marxizmu z presvedčenia. Z presvedčenia možno byť budhizmom, chartizmom, moslimským bratom, vegetariánom, svedkom Jehovovým, esperantizmom, askétom... Tých všetkých náš človek bude brať vážne. Ale marxistu?

Poznám to všetko veľmi dobre na vlastnej koži. Moji priatelia z exkomunistických kruhov mi vravia: ako taktický ťah je to celkom dobré, ale v skutočnosti to s tým marxizmom predsa len nemyslíš celkom vážne, však? Priatelia z mladších generácií mi dohovárajú: nemôžeš tie svoje marxistické východiská, postoje a postupy nejako lepšie zamaskovať, aby tak nebili do očí? Však tá mládež ináč nebude ochotná čítať! Moji bývalí kolegovia, ktorí zostali v štruktúre, sa tvária veľmi neveriaci: prečo by si mal byť marxistom, keď to nikto od teba nežiada? A policajti ma jednoducho dôrazne varujú: vy sa nám nemontujte stále do toho marxizmu, pán Kusý! My sme vás predsa z neho raz predvždy vyvrhili!

Ani sa nečudujem, že sa k tomu cítia byť oprávnení, pretože súčasný marxizmus v Československu je predsa predovšetkým ich, teda policajným marxizmom. To možno veľmi výrazne vidieť už z toho, že jeho hlavnou zložkou je zložka denunčiatna, boj proti rôznym možným úchyľkám, -izmu a ich predstaviteľom, stále ešte veľmi výrazne zameraný na obnovenie obrodného procesu 1968. A tak hlavnými predstaviteľmi nášho dnešného oficiálneho marxizmu nie sú žiadni tvoriví duchovia, prichádzajúci s nejakými novými filozofickými myšlienkami, analyzujúcimi naliehavé problémy moderného človeka a spoločnosti, ale obyčajní "regulovčiaci" a bojovní "odstreľovači" hrzalovského typu: ich hlavnou úlohou je usmerňovať, odhaľovať, zabrániť, vylúčiť...

Čo môže koho priťahovať na takom marxizme, z ktorého sa vytratil akýkoľvek náznak samostatného myslenia vôbec, o filozofickom myslení ani nehovoriac? Dnes už u nás dokobca klesol aj pod úroveň školometského marxizmu, žijúceho z citátov klasikov a politických predstaviteľov. K tomu by bolo treba študovať aspoň tých klasikov, vedieť v nich nájsť, čo k danému problému napísali, vedieť používať aspoň ich myšlienky, keď už nie svoje vlastné. Ale naši súčasní marxisti z oficiálnych štruktúr dnes už poväčšine nerobia ani toto, aj to by bolo na nich veľa. Navykli si na naprosto šlendriánske myslenie, pri ktorom kašľú na konzistentnosť svojich postupov, na to, či ich závery vyplývajú z ich premis, či ich premisy majú vôbec niečo spoločné s nejakými marxistickými východiskami, alebo nie.

Boli časy, keď sa vzor marxistického teoretického myslenia zvykol vidieť v popredných komunistických politikoch a štátnikoch: Lenin, Trocký, Togliatti, ba i Stalin... Tie časy už dávno pominuli. Dnešní komunistickí predstavitelia používajú marxizmus len čisto účelovo, berú si z neho iba to, čo sa im hodí a v ostatnom ho nahrádzujú hocičím. A tak sa človek už ani nečuduje, keď taký Gromiko v slávnostnom prejave na tohtoročnej oslave VOSR prehlásil: "My i naši spojenci kategoricky varujeme tých, čo sa zaoberajú plánmi na revíziu dejín". Zabudol, že práve takéto plány boli voľakedy programovým východiskom marxistov, že priamo vyplývajú z prvej Marxovej tézy o Feuerbachovi! Zabudol, že práve "revízia dejín" je základným predpokladom marxizmu.

Povedzme, že to sú pragmatickí politici. To isté však dnes už platí aj o prominentných profesionálnych marxistoch, ktorí sa marxizmom živia a kŕmia ním masy. Dva príklady slovenskej proveniencie za mnoho ostatných. Profesor a doktor vied Michal Pecho, riaditeľ Ústavu marxizmu na VŠE v Bratislave, si jednoducho "parafrázuje" notoricky známu Leninovu myšlienku tak, že jej zmysel obrátil naruby: napísal do novín, že podľa Lenina "politika nemôže mať prvenstvo pred ekonomikou"/Bratislavská Pravda, voľakedy na jar t.r./, Redakcia sa na druhý deň musí ospravedlniť čitateľovi - nie za tlačovú chybu /ako by sa malo očakávať/, ale za autora! Profesor a doktor vied Jozef

Domnievam sa, že je to vadná koncepcia. Ako to vidím ja, marxizmus nie je sám osebení a priori dogmatický, čo tvorivý, ani a priori služobný či kritický, ani a priori ideologický závislý či vedecky nezávislý. Pre mňa - a v súlade so svojimi teoretickými východiskami - je marxizmus predovšetkým určitý metodologický nástroj poznávania skutočností, určitý spôsob myslenia, určitý typ kategorizácie a hierarchizácie nášho prístupu k tomu ako sa rozobrať a vyznať v určitej problematike, ako si klásť otázky, ako ich navzájom na seba vliazať a ako ich riešiť.

Marxizmus teda nie je sústava poznatkov o svete, ku ktorej marxisti /či dokonca iba ich klasici/ dospeli, ale len sústava pravidiel hry, podľa ktorých uvažujeme ako marxisti; nie je to akási zavŕšená budova istého typu filozofického poznania sveta, ale len súbor nástrojov a lešení, pomocou ktorých túto budovu stavíme, predstavujeme, renovujeme, modernizujeme.

Prí každých trochu zložitejších pravidlách hry /ktoré umožňujú viac alternatívnych postupov/ platí, že hru možno aj zabrať a prehrať, že ju možno viesť aj neinvenčne, stereotypne, školacky a že sa nájou aj takí, čo sa v nej pokúsia švindlovať. V takých prípadoch obvykle neobviňujeme hru, jej pravidlá, ale ľudí, ktorí ju hrajú. Nástroj možno používať odborne, k majstrovským výkonom a rovnako ním možno aj kaziť dielo, zaobchádzať ním diletantsky, fušérsky: ako sa nástroj použije, zväčša nezávisí od neho samého, ale od používajúcich ho ľudí. Sú aj takí, čo samočinným počítačom roztrkajú orechy. Môže za to počítač?

Pravda, od počiatku tu jestvovali a často dokonca výrazne prevládali tendencie previesť marxizmus z roviny metodologickej do roviny systémovej: z teórie a ko myslieť o svete urobiť teóriu toho, čo si máme o svete myslieť. Je to tendencia k maximálnemu spohodneniu myslenia, k myšlienkovvej sterilite. Takto systemizované filozofické učenie nám potom totiž podáva hotové odpovede na akýkoľvek filozofický, ľudský, vedecký problém. Ide iba o to, že takéto odpovede sú vždy len abstraktne všeobecné, banálne, bezobsažné. Keď beriem marxistickú východiskovú tézu o prvotnosti hmoty a druhotnosti vedomia ako obsahovú výpoveď o svete, stáva sa z nej prázdna floškula, z ktorej sa o svete nič nového nadozvedám, ktorá je filozoficky naprosto sterilná a nudná. Keď však s touto tézou pracujem len ako s metodologickým postulátom určitého spôsobu myslenia pri riešení určitých filozofických a ľudsky akútnych problémov, môžem sa jej pomocou čosi nového o svete dozvedieť.

Zrejme práve takto to myslel aj Marx so svojim učením, keď napísal, že posledným zavŕšeným filozofickým systémom bol systém Heglov a že týmto smerom sa po Heglovi už filozofia naďalej nemôže uberať. Mnohým z tých, ktorí sa k Marxovi a k marxizmu hlásia, to však nijako neprekáža v opätovných pokusoch o totálnu systemizáciu marxizmu ako akéhosi filozofického učenia o svete vôbec. A tak národ s vážnou tvárou stále znovu, donekonečna školia o to, že hmota je večná, že kvantita prechádza v kvalitu, že každá zkladňa má svoju nadstavbu a že súbor týchto poučiek tvorí marxistický svetonázor, ktorý je jedine vedecký a predstavuje akýsi katechizmus marxistického vzdelanca.

Súhlasím s kritikmi, že takýto marxizmus je skutočne mŕtvy, ba ešte viac: on už vznikol a vzniká ako mŕtvo narodené dieťa, teda nikdy ani neboli a nebude živým marxizmom. Bol a je to iba paškvil na marxizmus! Pre potreby svojho slaboduchého "marxistického školenia" národa si ho vymysleli ideológovia, aby tomuto národu zabránili samostatne myslieť. Za to však nemôže ani samotný marxizmus, ani samotný Marx: je to iba dôsledok skutočnosti, že totalitná moc si z marxizmu urobila štátnu ideológiu.

Pravda, ani metodologické poňatie marxizmu nie je samo osebe zárukou tvorivého myslenia. Istý súbor metodologických postulátov môžem totiž používať tak, že ich pomocou rozoberám problém, hľadám jeho možné riešenia, objavujem ich úskalía, že ich chápem ako oporné body vo svojom dobrodružstve poznávania; môžem ich však použiť aj tak, že ich pomocou problém "rozseknem", od počiatku mi je "naprosto jasné" jeho riešenie, takže netápem a nehľadám, nemusím nič objavovať, chápem ich ako hraničné horizonty svojho poznania, ako jeho "škatuľky", do ktorých si veci, udalosti jednoducho zaračujem. Marxista, pre ktorého je marxizmus poznávacou metódou tohto druhu, nemá problémy a všetko veľmi ľahko, jednoducho "rieši" svojim aplikačným postupom: práve pre tento účel si zaviedol termín aplikácia marxizmu, ktorý sa stal taký obľúbený v ideologickom slovníku a ktorý tiež napomohol dokonalej diskreditácii marxizmu. Takýto aplikačný marxista vám briskne dokáže, že krava môže podľa zákonov dialektiky, že v socializme nemôže byť ekologická kríza a že v Afganistane sú povstalci predstaviteľmi starého, odumierajúceho, na rozdiel od vlády, predstavujúcej to nové, progresívne, zatiaľ čo v Salvadore je to presne naopak. Takáto "aplikácia marxizmu" nahrádza analýzu problému, je jeho pseudoriešením, dokonca v mnohých prípadoch naprosto scestným, falošným riešením. Ekologická kríza je v socialistických krajinách evident-

ná napriek "dôkazom" takýchto marxistov, že v socializme sú akékoľvek krízy vylúčené; ak aj krava naozaj močí podľa zákonov dialektiky, k čomu je takéto "filozofické dokazovanie" dobré?

beriem teda marxizmus ako nástroj myslenia, odmietam ho ako náhradku za myslenie, a to tak v systémovej, ako aj v aplikačnej podobe. Z toho pre mňa vyplývajú aj zásadné tolerančné dôsledky. Každá systémová podoba marxizmu je už zo svojej podstaty netolerantná nemôže predať vystupovať ináč ako "jedine správne" učením. Rovnako aj jeho aplikačná podoba má tendenciu byť tou "jedine správnu" aplikáciou. Keď však marxizmus považujem iba za nástroj samostatného myslenia, musím hneď od počiatku pripustiť možnosť mnohých spôsobov marxistického myslenia, pestrosť jeho postupov a výsledkov - tak ako pripúšťam, že rôzni maliari používajú rôznym spôsobom svoje maliarske nástroje a maľujú jeho pomocou veľmi rôznorodé obrazy: iba plagiatóri imitujú už použité postupy a ich výsledky. Mój marxistický spôsob myslenia síce teda nemôže byť tolerantný k systémovej a aplikačnej podobe marxizmu, lebo tie sú vražedné voči akémukoľvek mysleniu vôbec, ale musí byť zásadne tolerantný ku každému inému marxistickému i nemarkvistickému spôsobu myslenia: uznáva, že tie isté nástroje možno použiť aj iným spôsobom a že sa ich pomocou dá dôjsť aj k iným, alternatívnym výsledkom; že jestvujú aj iné nástroje myslenia, odlišné od tých mojich, ktoré môžu byť rovnako validné, aj keď vedú k iným záverom.

Pravda, stále ešte zostáva nezodpovedaná otázka, prečo ako takýto nástroj myslenia volím práve marxizmus, keď je tento dnes už taký zoficiálnený, umŕtvený, sprofanovaný. Je zoficiálnený, umŕtvený a sprofanovaný iba tak, ako môžu byť aj mnohé umelecké diela - bez toho, aby sa táto profanácia dotkla maliarskeho štetca alebo sochárskeho diáta, pomocou ktorého sa tvorili. Michelangelove nástroje bolo možné celkom dobre použiť aj na produkovanie monštruózných Stalinových soch. Ako nástroj myslenia sa mi zdá byť marxizmus dobrým nástrojom, vhodným pre hĺbkovú analýzu, umožňujúcim dostatočnú myšlienkovú pružnosť a logicky korektné postupy, nástrojom, ktorým sa dá postihnúť skutočnosť vo všetkých jej podstatných väzbách a súvislostiach. S týmto nástrojom som sa naučil pracovať, vyhovuje mi a preto ho používam. Z toho mi však nijako neplynle, že by som ho považoval za nástroj zo všetkých najdokonalejších, či dokonca "najvedeckejších": domnievam sa iba, že je dostatočne prispôsobený pre ten typ myšlienkového činnosti, ktorú jeho pomocou vykonávam.

Nejdem v tejto súvislosti meritótno vypočítavať, čo do takto poňatého marxizmu patrí a čo nie - to by bola otázka pre zvláštnu štúdiu. Môžem iba konštatovať, že v tejto podobe je to marxizmus absolútne neprijateľný pre oficiálnych "dvorných" filozofov a ideológov, ktorí hľadajú výlučne hotové poučky pre marxistické vzdelávanie nás a pre pohodlnú "aplikáciu" v ich činnosti. Na to sa tento nástrojový marxizmus nehodí a preto je pre nich nepoužiteľný; namiesto hotových poučiek poskytuje iba metodické východiská pre vlastné myslenie. To, že je to myslenie marxistické, nepoznať potom podľa opakovania tisíc krát prežutých fráz a "jedine správnych" záverov, ale iba podľa stopy použitých nástrojov v danom spôsobe myslenia a v jeho výsledkoch.

Sú to stopy vždy dostatočne zreteľné na to, aby sa dal podľa nich marxista identifikovať - a to aj bez toho, aby musel o sebe verejne vyhlasovať a zdôrazňovať, že je práve marxista. Navyše, robiť to dnes u nás nie je nijako zvlášť atraktívne, skôr naopak. Byť marxistom v Československu a byť ním pritom mimo oficiálnej štruktúry a často dokonca priamo proti nej, je nanajvýš nešťastná úloha. Priznať sa k nemu takto verejne ma teda núti iba vlastné svedomie, nič viac.

Za týchto okolností sa marxizmu u nás veľa ľudí zrieklo a niet sa im ani čo diviť. Mnohí sa ho držia iba potajomky, zo zvyku a skôr sa za to hanbia; preto to radšej nedávajú nijako na známosť. Poznám iba málo ľudí z tých, čo n e m u s l a , že sa k marxizmu napriek tomu priznávajú. Koluje zábavná historka o tom, že tak učinil Petr UHL, keď ho po poslednom prepustení z kriminálu predstavovali na akomsi stretnutí so zahraničnými novinármi ako posledného žijúceho marxistu v Československu. Vraj to iba upresnil prehlásením, že vie ešte o jednom ďalšom marxistovi u nás: je ním jeho svokor, Jaroslav Šabata. Hoci nepatrím k príbuzenstvu, hlásiť sa tiež k tomuto spolku. Tres faciunt collegium, čo by v tomto prípade mohlo znamenať, že marxizmus v Československu ešte stále úplne nevykopal.

7.11.1984

11.1.1985

V ten den jsem začala psát dopis Václavu Havlovi a zdá se mi, že je to moc dobré číslo.

Milý Vašku,

strávila jsem konec minulého a začátek tohoto roku s Tvou knihou Dopisy Olze a zůstane už navždy spojena se zhoustlým koncem roku osmdesátého čtvrtého a osvobozujícím začátkem roku osmdesátého pátého. V tom konci všechno, co po celý rok kladlo odpor a muselo být s velkou námahou zdoláváno, objevilo se znovu a musela jsem se s tím utkat. Těžké utkání jsem měla zpočátku i s Tvou knihou. Ulevilo se mi hned první den tohoto roku a to je dobré znamení. Zdá se mi, že bude lepší, než předchozí léta, že odkudsi, snad z vesmíru, vane milost, i když tomu zatím nic nenasvědčuje, ba právě naopak. Očistění, možná, jako by je Tvá kniha předznamenávala. Na Nový rok mi bylo dobře snad i proto, že jsem v Dopisech byla už tam, kde ses víc a víc uvolňoval. Předtím jsem musela čtení několikrát odložit, nemohla jsem vydržet napětí, které ovládáš tím, že držíš vši silou prst na ventilu a jen totálním nasazením Tvé vůle k výbuchu nedochází. Hlídáš svůj stesk, svou bolest, slzy, vztek, všechny lidské projevy a pracuješ na svém úkolu, ovládnutí sebe sama, až nadlidsky anebo snad i nelidsky. Mučí Tě ubíhající čas a ten se musí nějak zhodnotit, vyplňuješ ho tím, že konáš sám na sobě pokus. To skoro nebylo k vydržení a to Tvé bytí v rozděleném světě, které Tě zároveň púlí vedví. Jsi pořád venku s blízkými lidmi, na místech, která máš rád, držíš se toho křečovité a zároveň jsi nenávratně a bez odvolání uvnitř, kde jako by nebylo nic.

Kolik času musí uběhnout, než začneš opouštět život venku, vyvlékat se z něho s vědomím, že nebude nahrazen ničím jiným, protože nic není. Zbydeš si jenom sám sobě ve své situaci, která snad vrcholí někde u popisu Tvých dobrých a špatných nálad. Bylo mi, jako by sis vydloubával přede mnou oko a přibližoval ho k sobě, abys lépe viděl to, co Ti má nahradit celý svět. To není stížnost, čtenář musí vydržet co vydržel autor, když mu autor dovolil prožívat s ním jeho zkoušku i zkušenost. Ale nikdy jsem snad nečetla nic tak nesnesitelného, protože absurdního, děsně a bolestně nesmyslného, přes co se ale dobíráme smyslu.

Je to očistné čtení. Tvé nároky na sebe, Tvoje upřímnost nutí člověka, aby si to oko také přiblížil a nahlédl, jestli nesklouzá-

vá do pobytu, jestli si nelže o sobě, o ostatním i ostatních. Po tomto propadáku jako bys najednou prohlédl, uvažuješ stále hutněji a brilantněji a najednou se všechny Tvé úvahy točí kolem smyslu života a "absolutního horizontu". Až se mi zdá, že nějaká vyšší síla Tebou vládne a Ty se jí dáš, ona to skládá, pořádá a vrací Tě logicky a neúprosně tam, kde jsi skončil, anebo odkud jsi utekl a nutí Tě, abys znovu začal. Nemůžeš si přece pamatovat, co jsi psal rok nebo dva předtím. Vzpomínám si, jak jsi jednou na návštěvě u malířky říkal, že sis připadal jako medium, skrze něž se vyjevuje nějaké poselství, žes to musel dělat tak, jak jsi dělal, a pořád pokračovat.

Vracíš se ke svému zážitku jednoty s "absolutním horizontem" a ten tvoří výchozí obraz k vyvrcholení Tvých úvah. Popsal jsi ten pocit krásně, je skoro nepopsatelný. Já jsem ten zážitek poprvé a nezaslouženě měla v devatenácti letech a později jsem se naučila umět se k němu vracet. Stejně ale nedokážu ve vyrovnaném stavu setrvat, každý se asi musíme několikrát během života přerodit a předtím se propadnout až na dno. Musíme to tak mít, dokud nepřekročíme svou vlastní mez, vůli, práva svého pobytu na světě, která, pokud by se nám podařilo je uskutečnit a naplnit svou představu, by nám určitě zabránila najít jednou provždy svou identitu. Ještěže to s námi mlátí, až nás to vylátí na zrno. V dobrých chvílích se mi zdá, že i život se žije sám skrze mne, že ho nemohu moc ovlivňovat a pokud protéká volně, je mi dobře. Když mu položím nějaké překážky z vlastní omezené vůle, když po něčem toužím a chci to, je mi zle.

Ve Tvé knize mne oslovuje všechno. Spor, který je tam veden, nedovolí čtenáři, aby se vzdálil, drží ho pěkně nakrátko. Spor hlavy s tělem, anebo duše s tělem, intelektuálové často cítí svou duši v hlavě. Arthur Breiský napsal v předmluvě k Stendhalově eseji O lásce, že muži jsou "mučedníky svého mozku" a myslí i na Stendhala, který přece psal snad jen o lásce a byl analytikem lásky. Právěže. Hlava produkuje myšlení, chce mít všechno pojmenováno, zhodnoceno, vysvětleno. A duše, která není v hlavě, sní o tajemství, jemuž rozum brání vyjavit se.

Snad je prožitek Boha prožitkem celého těla a souvisí se schopností dát se až do umření, rozpustit se v něčem vyšším, tedy ztratit Ego. Říkám snad. Ty se k dotyku s "absolutním horizontem" pracováváš cestou myšlení, která je vlastně proti němu, ba přímo ho zastihuje. Racionální úvahou se pokoušíš zmocnit iracionálna. Je to

těžká cesta, ale ukazuje se, že je možná, je mnoho cest, když pomyslím, že Einstein Boha snad vypočítal a Ladislav Klíma se k němu propil špiritusem.

Víš, co je mi líto? Že používáš několikrát jako výchozí obraz meteoroložku, zaskočenou v televizi vypadlým zvukem, anebo situace v prázdné tramvaji. Ptám se, proč nepoužiješ něco z toho, co muselo být barevně, zvukově a naléhavě kolem tebe pořád a Ty to jako nevnímáš. Možná, že se nesmí o tom psát, aha, nesmí, říkáš. A snad se dokonce ani nehodí psát o těch, kteří jsou před Tebou odhaleni a bezmocni a Ty máš výsadu, že to umíš popsat, že si o tom umíš něco myslet. Snad je to vyšší mravnost spisovatele. Spisovatelé a opisovatelé se často chovají k těm nejbližším a svlečeným nemravně.

V Tvém psaní je všechno přefiltrováno přes sítko stoudnosti a urozené noblesnosti. A to i tehdy, když píšeš o funkcích svého těla. Možná, kdybys byl mohl psát jak dlouho bys chtěl a kolik bys chtěl, kdyby nebylo cenzury, zmizelo by napětí, které vychází z toho, co není řečeno a dává knize úžasný prostor, čistotu, z níž není co ubrat. Člověk pak musí říct to podstatné jako to vyjadřuje v básni, nebo ve hře. "Dlouhé řádky", jak nazývá prózu přítel Kabeš, protože je básník, svádějí k užvaněnosti a k nepřesnosti. Tys je, pokud vím, nikdy nepsal.

Dopisy Olze jsou po Českém snáři událostí v životě české literatury. Každý o nich mluví, chce je číst. Mám z toho velikou radost, napadlo mne, že si má milovaná filozofie našla svůj způsob, jak proniknout do života bez otázek a odpovědí. Skoro nikdo nečte filozofické spisy, na lidi je to moc a nemají čas. Ale když myšlení dostane dráždivou ambaláž věznění slavného spisovatele, lidi se začnou zajímat, přečtou si to a možná pochopí, co by nepochopili od Heideggera nebo Patočky. Co se Tobě zdá naivním a nepůvodním filozofováním, splní roli, o jejímž dosahu nemáme, doufám, ani zdání. Ve světě už to tak od nepaměti chodí, že zjevení pravdy se lidem, bohužel, dostává ústy těch, kteří jsou v jejich očích mučedníky.

Ta kniha je tedy důležitá a když si představím, že obstojí vedle obscénních a krvavých románů, jimiž si lidé na Západě křísí vychladlé pudy a vášně, tedy je tu ještě nějaká šance, naděje pro tento svět. Kéž by už lidé začali považovat myšlení, reflexi, za záchranu sebe samých, jako jsi k tomu ty dohnán ve vězení. Bojím se to domýšlet.

Chci Ti poděkovat, žes mi dopřál, abych s Tebou sdílela Tvou zkoušku a žes psal tak dobře a upřímně, že Ti všechno věřím. Píšu

a uvědomuji si hrůznou konkrétnost slov, která by správně měla mít posunutý, nové významy rodící význam. Bojím se, že brzo už nebude platit žádné slovo, které se nebude moci opřít o zkušenost. A filozofování bez zážitku ztráty všeho? A umění, v němž nejde o život?

Přeji Ti, aby Ti ve všem dál pomáhala ta síla, jíž jsou prodchnuty Tvé Dopisy

Eda Kriseová

125

S Dominikem Tatarkou jsem se zatím setkala třikrát. Poprvé to bylo v zimě roku 1981 v moravské metropoli. Radovali jsme se s přáteli v teplém pokoji, za oknem hučel vítr se sněhem, na stromech jistě seděli havrani a hostitelčina bábovka byla mramorovaná. Pak se otevřely dveře a vešla poslední skupinka očekávaných, mezi nimi i vysoký muž v teplém kožíšku - Dominik Tatarka. Měl ojíněné vousky, oči gaskoňského kadeta a velikou chuť na víno, které se nalévalo z ~~z~~ opleteného demižónu. Po přivítání jsme se zase usadili, pokračovalo se v hovoru, kterému Dominikův hluboký hlas přidal na významu.

Byla jsem v tomto společenství tehdy novickou, a tak jsem se spokojila němým pozorováním tváří a gest. Ze svého křesla jsem měla nejlepší výhled právě na Tatarku. Seděl vzpřímený s hlavou vždy pozorně nakloněnou k řečníkovi, v dlouhých prstech zapomenutě žmoulal pahýlek cigarety a bez souvislosti k tématu se usmíval, jakoby radostnost z mimořádného setkání ještě doznívala. Krajina jeho tváře mi něco známého připomínala, ale teprve při druhém setkání /v červenci 1984/ jsem si uvědomila co vlastně. Snad to nevyzní neuctivě, když přiznám, že obličej Dominika Tatarky, husté rýžky a verhánky na jeho lících mi připomněli kůži věkovitého afrického slona, který dávno opustil stádo, když mu předtím předal všechnu svou moudrost, a odešel s pocitem báječné únavy do skal.

Ale byl to jen vnější dojem, protože právě při druhém setkání v bratislavské zahradě nám opálený Dominik radostně prozradil, že zřejmě pojedě ještě jednou do Francie "akoby sa rozlúčiť". Zajímavě se těšil na posezení v pařížské kavárně, na setkání se všemi tamními přáteli a hlavně přítelkyněmi. To už jsem měla přečtené i jeho Písačky a moc jsem mu tu Paříž přála. Ještě jsem se podívala, jak je na ten výlet obutý: měl cestovní černé filcové papuče, na které se vesele sypal bílý popel z jeho cigarety. Připili jsme si typickým francouzským nápojem - whiskou a domluvili jsme se, že ještě před jeho odjezdem přijdu některý den s magnetofonem a že spolu natočíme rozhovor o životě o ženách a o psaní. Doprovodil nás až k brance, a když se můj decentní společník nedíval, políbil mě letně na ústa, jako by si to už nacvičova pro tu Paříž.

Pak jsem se dověděla, že mu nedali doložku. Ale magnetofon už byl připravený, a tak jsem ještě přihodila do tašky láhev francouzského vína, abychom si na tu jeho krásnou milovanou Paříž aspoň snadněji vzpomínali.

13. října 1984 dopoledne jsem zazvonila v Mišíkově ulici u domu číslo 16. Dominik mě očekával ve své pracovně - doupěti v horním patře domku, v pokoji nasvíceném podzimním sluncem. Měl báječnou náladu, nadšeně obdivoval můj nový magnetofon a /po vypití první sklenky/ i mou novou halenku. Pak jsme si zapálili cigarety, "ktoré sú veľkým vynálezom ľudstva," protože umožňují "snové myslenie pri bdelom stave" a přenesli jsme se o sedmdesát let zpátky do vesnice Drienovo, kde se Dominik Tatarka 14. března 1984 narodil.

Čistý čas natočeného rozhovoru představuje dvě a půl hodiny. Dominik je pohotový, úžasný vypravěč, odložila jsem tedy papír s připravenými otázkami a nechala ho mluvit o tématech, která ho v tu chvíli lákala. Proto to není interview v pravém slova smyslu, spíše jsou to monology řídce usměrňované krátkými dotazy. Na následujících stránkách vám nabízím jejich zkrácený přepis. Podtržená slova nebo hlásky označují, kdy Dominik, zřejmě ovlivněný mnou, přešel ze slovenštiny k češtině. Bohužel ale nemám po ruce žádné grafické pomůcky, kterými bych ve čtenářích evokovala Tatarkův pomalý, hluboký a kazatelsky jímavý hlas, ale páska se záznamem je pochopitelně k dispozici.

Pane Tatarka, na začátek se vraťme do vašeho dětství, vím, kdy jste se narodil, kde, ale nevím nic o vašich rodičích například, kdybyste mi mohl říct, jaká byla vaše maminka, tatínek...

Moja maminka bola úžasná. To je žena, ktorá muža stratila v prvej svetovej vojne a jej zostalo na krku osem detí.

Kolik vám bylo let, když tatínek padl?

Ja som mal poldruhého roka. Tatínek nevieme, kde padl, či padl, ale prostě stal se nezvěstným. A maminka zůstala sama s týmito dětmi. A sama musela robiť všetky roboty. Do hory ísť s koňmi, orať, siať, ťažké vrecia nosiť zemiakov a tak ďalej. Takže... ináč to bola drobná žena, drobná žena.

A komu si myslíte, že jste víc podobný, máte jistě fotografie tatínkovy nějaké...

Tam je maminka, a z otca nemám nijakú fotografiu. Čo veľmi veľmi mi chýba! - Zaujímavé, že som jediný chlapec. Sedem sestier som mal, najstaršia sestra bola o trinásť rokov staršia odo mňa. A... tak to pokračovalo, moja mama nie a nie mať chlapca! Túžila a túžila po chlapcovi.

Takže vy jste nejmladší ze všech dětí?

Ja som predposledný. Predposledný, no a teraz k tomu sa pojí taká legenda. Že moja mama, tá sa modlila, aby... aby teda mala toho chlapca. No a raz - to som zistil, kde to bolo a ako to bolo. To bolo pri kosení sena. Na Dlhých lúkach. Krásne... tak otec s mamou hrabali, no asi tam k tomu prišlo, že ja som tam prišiel, akosi bel počatý. Moja mama sa bežela hneď pýtať do Čenstochovej, čo to bude. A že Panenka Mária sa na ňu usmiala...

Hned po tom kosení se šla zeptat?

A n o . Proste keď cítila, že je v druhom stave. Tak ja som bol taký chlapec -

Vymodlený.

Vymodlený a vytúžený. Čiže... a potom... milovaný, Sestry ma milovali, mamka ma milovala. Ja som sa narodil na Veľký piatok. Všetci išli do kostěla, otec, deti, doma zostala mama a starý otec na smrteľnej posteli. Mama chystala čosi na sviatky, jedenie, pečivo a mäso a tak, naraz prišli na ňu ohromné bolesti a ja som už bol v ceste. Mama kričala na starého otca na smrteľnej posteli: otec, zlož ma, zlož ma! Otec nevzal perinu, ako by si očakávala, a nepodložil, ale išel na humno a vládal doniesť hrst, za hrst malú slamy. Podložil, mama, čo mala robiť, pustila sa. Spustila sa, ako sa držala šporáka. Ale zvládla to, tak sa nejako prehla, takže padla nie na hlavu a nie... sa nezlomila, takže mne sa hlava neutrhla.

Takže jste se narodil do slámy.

Do slamy. Prišla suseda, Kopačkova babka, ohromne múdra hlava takej veľkej slovanskej rodiny. To bolo tak desať ľudí tam. Tá mi pupok prestrihla, umyla ma a tak ďalej, vtedy sa deti nevážili, ale na šúch sa merali im prsia. Zmerala mi prsia, som sa jej páčil. To je prvá žena, ktorej som sa páčil, ktorá ma priviedla na svet. A sľúbila mi, ty budeš mojím zaťom. Ja mám vnučku, ktorá sa narodila asi v januári. Ten istý rok. Takže to bude tvoja žena. K narodeniu som dostal za ženu jednu peknú, pekné dievčatko, pekné dievčatko - Jozefínku... A teraz, teraz táto Jozefínka chodila k nám na handričky, lebo sestra šila. Takže na handričky, na hračky. Handreky sa volali. No a sestra že "no ide tvoja frajerka". Potom sme husy pásli spolu, vieš. A hrali sme sa na otca a mamu. Ona ma posielala do sveta. A ja som išiel do sveta a zbieral som krásne listy, javorové a potom som doniesol svojej žene, svojej žene teda, zárobok zo sveta. A ona zasa sedela už nad takým domom, vieš, medzi koreňmi hrušky, ktorý vyzdobila kvetinkami a pripravila mi zo svojho jedenie a tak sme jedli.

Chtěla bych se zeptat na vaše nejdávnější kamarády z těch let, jestli vám z nich ještě někdo zůstal a jaké na ně máte vzpomínky.

Moji kamaráti - jeden sa volal Fero Bačík - pásol so mnou ovce a kravy. No a te viete, čo deti a chlapčiská stvárajú na takej pastvine. Tam sme po stromoch liezli ako opice, v takej hustej s m r k o v e j hore. Vyšli sme do vrchovca, až sa ten vrchovec nachýlil, a z toho nachýleného vrchovca sme skočili na druhý strom, na tretí strom, takže čím ďalej te bola väčšia rýchlosť, väčšia rýchlosť, a naraz nás to vyhodilo na lúku. Alebo - chodilo sa na vohľady. Nevieš možno, čo je to chodiť na vohľady. Od šestnásteho, sedemnásteho roku chlapci a mládenci sa vyberú a po dedine spievajú. Rázne piesničky a potom idú za holkami. Buď v skupine alebo už potom, keď vážnejšie, jednotlivci. No a tak som, neraz bol, hoci som bol študent, vieš, neraz som bol na vohľadoch. Kde človek vidí, čo nikde na svete už neuvidím. Ako povedzme sa muž a žena, dievka a mládenec sa asi kurizujú, ako sa... ako spolu zápasia. Tento zápas, milenecký alebo ľubostný zápas som videl na povale, v sene, v izbičkách... Takže ma brali na vohľady. Alebo napríklad iný folklórny moment bol polazník. Mamy a dievky prosili - príď polaziť! Čiže na Nový rok mládenec išiel a doniesol šťastnej vody v krčahu spod zábrevka. A dievka to prijala, chlipla trochu z nej, potom nabrala do úst a drobným cícerkom si púšťala do dlaní. A tou šťastnou vodou si umyla tvár, vyšúchala tvár, aby bola pekná, popod pazuchy a pohlavie. Celkom bez nejakej hanby alebo čo vyšúchala si pohlavie, takže ja som v takýchto teraz nepredstaviteľných podmienkach vyrastal. Že som podrobne poznal každú dievku, ako vyzerá, aké proporcie má a tak. Ale nepokladal som to nikdy za čosi takého ako dnes. Dnes je to čosi lascívneho alebo sexuálneho a tak ďalej. To bolo, to bolo vtedy také náboženstvo. Alebo, videl som také čarovanie. Aby ma-ter a dievka ulovila nejakého chlapa, vieš, tak sa bežne pestovali čary. Jedno také čarovanie je spúšťaná vaječnica. Dievka sa umyla, ľahla si na biely obrus doprostred izby, po jednej strane bol kôš, kopa vajec, mamka rozbíjala vajcia a púšťala jej to na zadok a na pohlavie. Aby to stekalo do... do tohoto.

Aby byla plodná.

Áno, aby bola plodná, aby proste okúsil z jej lona niečo, a tak. A iných takýchto všelijakých čarov bolo...

A Jozefínka, vraťme sa k Jozefínke, čo sa s ní stalo?

No a Jozefínka vyrastala blondýnka, medrooká, vieš, oni mali len dve dcéry, ja som jej povedal no čo, však, vezmeme sa, ja budem učiteľom na dedine, ale to boli veľmi dobrí gazdovia, nechceli mať učiteľa. Tak sa vydala, vydala sa Jozefínka, žiaľbehu. Ale keďže teraz rozmýšľam o tom, tak sa mi to všetko vynára, vynára sa mi z pamäti, táto Jozefínka... Teraz akosi všetko stráca svojho ducha. Svoj vnútorný obsah. A začína to byť proste technika. Hovoria ženy o technike milovania a ja neviem čo.

Píšu se príručky.

Áno, a ak sa nepodarí znova sa rozpomätať, čo je to, ak je niečo krásne, tak je to naozaj vzťah muža a ženy. Ak si muž má niečo vážiť, tak to je lono ženy. Odtiaľ vyšiel. A povedzme v nejakých mýtoch sa tam vracia... My všetci drobní občania alebo vôbec občania nenachádzame výraz svojej zodpovednosti vo verejnom živote. V politike a ja nevie kde. Ale zodpovední za svoj intímny vzťah alebo za svoj proste vzťah k žene, k deťom, sme zodpovední a máme ho nejakou pestovať, aby to bol naozaj ľudský vzťah, aby to bolo čosi krásneho, čo sa vymyká z mechanizmu, z opakovania, z každodennosti, z denných starostí, čo zostáva naozaj v pamäti človeka ako veľká vec na celý život. Pamätame si na určité chvíle, určité vzťahy a obcovanie. Tak neraz tak si myslím, že keby sme mali, akože chceme, uzdraviť náš súčasný život, naplniť ho nejakou krásou, nejakou poéziou, mali by sme rozmýšľať najprv o týchto najzákladnejších veciach vzťahu, spolužitia, koexistencie muža a ženy. Osud človeka je tragický. Dolieha naňho smrť. Dolieha naňho každodenný zápas, ktorého výsledok nevieme. Potrebuje útechu, posilnenie, nadchnúť sa, pozabudnúť a pokúsiť sa lietať v inej sfére, a toto sa má diať cez sviatok. Sviatok patrí do dejín náboženstva. Všetky náboženstvá, pokiaľ ich poznáme, mali svoje ríty, mali svoje obrady, tance, spevy, streľbu, nebezpečné hry, ktoré sa mohli končiť zlomením väzu a tak ďalej, aby sa proste dostali do iných, iného spôsobu mysle-

nia, iný prejav. Milovanie... zasa si predstavím: moja mamka, môj otec. Milovali sa celý čas. Predstavte si, že muž a žena idú kosiť lúku. Žena sa pekne oblečie, muž sa pekne oblečie a teraz kosia. Žena vidí pred sebou jedného chlapa, ktorého si vzala! Ktorého si dobrovoľne vzala. Čiže to je pekný chlap, pre mňa najpeknejší chlap. Teraz takto kosí. To je tanec svojím spôsobom. No a... však ľudová poézia je plná, ako muž a žena hrabali, kosili a tak. Čiže jedno kosenie sena bola príprava k milovaniu. Eros chytá človeka pri každej práci, najmä pri takých príjemných prácach, harmonických. Tieto roľnícké práce všetky sa mi zdali veľmi harmonické. Teraz muž je hysterik. Pracuje kdesi v redakcii a tam ho šéf ako sa hovorí pojebe. Zotrie. No a komu sa má požalovať, ľahne si so svojou ženou do postele a žaluje sa jej, ako ho zotriech šéf v kancelárii. Čiže pokoj a harmónia kdesi sa stratila, stratil sa tento vnútorný nejaký obsah aj v takých aktoch, ktoré pokladáme za naj dôvernejšie. Že tá politika a toto všetko svinstvo preniká najmä do postele. Robí ženu a muža hysterickými.

Pane Tatarka, a do svého rodného kraja, jezdíte tam, kedy ste tam byl naposled?

Tam už nemám nikoho. Všetko tam vymrelo..., tak ešte sestra mi tam žije, v Ladcoch, tak tam chodievam. Ale v Plevníku už dávno som nebol.

A necítíte se tady teď v Bratislavě někdy trochu osamělý?

Tak, takéto osamenie prichodí s rokmi, ale prišlo v mojom prípade politicky. V šesťdesiatom ôsmom roku som viedol obrovskú, obrovskú manifestáciu. Celé mesto išlo od nádražia na námestie a kričalo: Bráňme slobodu, bráňme slobodu! No a... tak ja som rečňoval zo tri razy, pred rozhlasom, na námestí, hen na piedestále Stalinovom. A potom pred sovietskym konzulátom. Lebo to bola mládež, ktorá chcela útočiť na sovietsky konzulát. Ja som ich uprosil, nerobte to, veď - preskočiť tento plot, a môže tu byť zbytočný, nesmyselný masakr. Takže nič som nehovoril proti, proti Sovietom, proti socializmu, tak som hovoril o robotníckom hnutí a že ak je nejaká záruka našej nezávislosti, našej existencie, tak to je medzinárodné robotnícke hnutie...

No a, nicméně, od roku šedesát osm máte problémy, že...

Áno. Vzali mi potom pas, ktorý som dostal až toho roku, ale mal som ísť do Francúzska ešte akoby sa rozlúčiť, ale mi povedali ak tam s niekym budete hovoriť, vezmeme vám štátne občianstvo. Tak som im povedal to si nechajte.

Otravuje vás StB v poslední době nějak, předvolávají si vás?

Předvolávají a dokonce, čo je horšie, prichádzajú sem. Povedzme, mal som rande s jedným človekom, ktorý sa volá Pavel. S mladým spisovateľom. A... ja som ho dobre nepoznal po hlase. A Paľo sa predstavuje, môžem prísť? Pravdaže Paľko, príď a dones všetko, čo si napísal. Prečítame a budeme... no a on to bol nie Pavel spisovateľ, ale Pavel policajt. No a tak prišiel...

Tak jste ho neměl pustit dovnitř! Měl jste říct, že je to omyl, že jste čekal jiného Pavla, a... to už se nedalo, že, když už zazvonil...

...a oni, to už mám s nimi také zkušenosti, som povedal nechoďte sem, a oni, šak my vám nič a toto a tak ďalej a proste. Nevieť s nimi ani dobre jednať. Povedzme - podávajú mi ruku.

To je vždycky problém, ano, podat ruku, nebo ne.

No a ja neviem odmietnuť, aby som tú ruku neprijal.

Ano, člověk je vychovaný k slušnosti a hrozně těžko se z toho dostává v takových situacích.

Tak som vysvetloval: no ale uvedomte si, pán doktor alebo pán plukovník, že iba starší podáva ruku, v slušnej spoločnosti.

A nenapadlo vás někdy... myšlenka na emigraci?

Až teraz posledné roky. Lebo mal som mnohokrát, už ako študent, cez vojnu, bol som vo Francúzsku. Tam ma odrádzali: Počúvaj! Čo si sprostý! Čo pôjdeš do tej džungle Strednej Európy. A tak, že, poď s nami do Ameriky, budeš mať zamestnanie a tak ďalej. No a

ja som nevedel, nevedel som povedať, že áno, pôjdem. Po šesťdesiatom ôsmom roku som povedal, nechcem, nechcem depresívne zapôsobiť na svojich známych, ktorý ma videli, ktorí ma počuli hovoriť v tom roku v auguste: tento národ prežil tisíce rokov a prežije ďalších, a sám seba nezradí a ako sa nepomaďarčil, tak ani sa neposovietizuje.

No ale teraz... už ma to vysiluje. Taká stála izolácia, volá sa to iba väzenie, administratívne opatrenie. Na každom kroku ste kontrolovaný, vaša pošta, vaše telefóny, bol som zvyknutý čítať nejaké časopisy zo sveta, nemôžem, tak teraz nič nečítam, len počúvam, no a tak... ťažko žiť, a takto sa človek vysiluje zbytočne, nič nerobí alebo máločo...

Tak vy už máte urobené.

To som si myslel, napríklad posledná knižka, Písačky, že to...

Pokládáte to za poslednú svoju knihu?

Už áno, už asi hej. Už asi hej.

Zajímalo by mňa, kedy jste začal sám sebe považovať za spisovateľa. Pamätujete si ten okamžik, alebo tú dobu?

Chodil som, mal som asi dvanásť-trinásť rokov. Chodil som do Veľkej Bytče do meštianky. Učiteľ nám dal tému: napíšte o rodnom dome. No a naraz príde učiteľ, pekne oblečený, v žakete, no a prečítal nejakú prácu, s takým efektom, s gestom a s pomlkami a končil že: No vidíte, a túto prácu napísal tento chlapec. Som si myslel, to je čudné. To bolo také slovo napísané a prednesené pekne a pôsobí priam magicky na tých ostatných. Potom, druhý moment, moja mamka mi vyprávala taký krvavý príbeh, ako milenec zabil milenkú. Zaklal ju nožom. A bola súťaž Matice slovenskej, takže som tento príbeh napísal, dostal som druhú cenu.

To vám bolo koľko let?

To som bol vtedy v tretej v gymnáziu, v Nitre.

A máte ještě schovaný ten diplom z té doby?

Nie, nemám tento archív. Cez vojnu som to schoval do jedného kufru a vyniesol na poval u mamy, a ten kufor zmizol, aj knižky, aj tie rukopisy. Potom som v gymnáziu napísal dve prózy: Človek na cestách a Záchvevy duše. A tak redakcia mi odkázala píš, píš, píš!

A môžete mi dneska říct, ve chvíli, kdy máte pocit, že vaše dílo je už uzavřeno, které své práce si nejvíce ceníte?

Mne sa zdá, že je jedna knižka taká neveľká, ktorá sa volá Rozhovory bez konca. Ale volalo sa to Nekonečné rozhovory. No ale cenzúre sa to zdalo nemarxistické, že by bolo niečo nekonečné, takže miesto "nekonečné" mi vnútili Rozhovory bez konca. No a to je vlastne taká programová knižka, ktorá platí v mojej mysli stále. Teraz žijeme takto, takto potlačení, tak nakoniec zbýva nám tento vnútorný rozhovor s našimi priateľmi.

Mistře, řekněte mi, s jakými pocity jste vyslechl zprávu o udělení Nobelovy ceny českému básníkovi Jaroslavu Seifertovi. Je to teprve týden, co se ta zpráva objevila.

Seifert je od študentských, od mladých liet v mojich spomiankach, v mojom povedomí ako proste náš básnik, ktorý je spontánny, ktorý je moderný a tak, takže som to prijal, jeho vyznačenie, jeho také povýšenie do rangu svetových spisovateľov s veľkou radosťou. Chcel by som ho pozdraviť, keby som mal nejaké auto, aby som šiel, a pokloniť sa mu, a povedať mu áno, to je aj naša satisfakcia, naša životná satisfakcia. Myslím, že českej literatúre sa dostávajú teraz, teraz omnoho viac ako kedykoľvek predtým, také svetové satisfakcie, svetové uznanie. To je veľmi paradoxný jav, ktorý ma ohromne teší. Bodaj by sme na tejto ceste nejako vydržali a rozmýšľali svetovejšie.

A teď jedna hodně osobní otázka. Pane Tatarka, kdyby to bylo možné, které období svého života byste si vrátil zpátky? Který rok třeba. A prožil ho tak jako tenkrát.

Jeden šťastný rok bol vo Francúzsku. Prvý raz som bol vo svete, videl som nových ľudí, obrovské galérie tak v plnom... Louvre.

Čiže vidíte celé dejiny výtvarníctva. Báječne. Vidíte divadlo, vidíte takúto spontánnosť bašich priateľov, priateľiek. To bola ohromná vec. Mal som priateľov v jednom rodinnom penzióne, jeden Američan, volal sa Jack, nazývali ho double metre čiže dvojmeter, taký dlhý bol. Alebo Poliak Jerzy Waczrowski, taký nejaký poľský šľachtic, v dajakej bol diplomatickej škole a tak o svojom Poľsku vedel historické a všetko rozprávať. Alebo ďalší zase mladý prozaik, ktorý sa mi stratil, nejaký Rebros.

Vy jste tam tenkrát studoval, v Paříži, že?

Áno. To bolo v tridsiatom ôsmom, tridsiatom deviatom roku.

Z toho pak vznikla knížka Proutěná křesla?

Áno. Prútené kreslá. No, potom... to si musím rozmyslieť. Okrem svojho detstva, svoje detstvo, so svojou mamou, priateľmi a tak, to bolo... ale do toho detstva by som sa nechcel vrátiť. Chcel by som sa vrátiť do jedného obdobia, ak bolo pred šesťdesiatym-ôsmym rokom. Že som písal, diskutoval, chodil pomedzi národ, po závodoch a vyprával som o obcovaní. O obci Božej. Zmyslom človeka je obcovanie. Tento styk človeka s ľuďmi, ktorí sú mu zrozumiteľní a blízki. Obcovanie. Tak o tomto obcovaní som rozmýšľal, popísal a to sa mi zdalo také bezprostredné, všade kde to radi počúvali, v takých závodoch ženských, v Ružomberku alebo v Púchove a tak, kde prichádzali ľudia z dedín a priadli, šili a nevedeli načo to, potom boli celkom vyčerpaní a nič. A teraz im niekto povie, že toto obcovanie, tento styk, výmena názorov a tak ďalej... z toho človeka rasteme. Keď si predstavíte dedinské sviatky, však to nebolo len to náboženstvo, ale to bol najmä ten styk. Že človek šiel do kostola, videl v kostole všetky generácie, ženy, deti a starcov. A takto rastieme. Deti stáli pred oltárom a postupne až k zadnému vchodu starší a starší. Myslím si, že poslanie spisovateľa je aj tejto povahy: vykonávať určitý proces zblížovania, výmeny a obodrenia, posmelenia, príjemnosti. To je poslanie okrem toho písania. To ho aj zblízuje s tým nejakým šamanstvom, myslím si s tým poslaním kňazským. V iných literatúrach som to necítil tak, ale v českej a slovenskej literatúre spisovateľ má aj takúto funkciu.

Takže, to byla šťastná léta. A je nějaká doba ve vašem životě, kterou byste naopak škrtli? Nebo chvíle?

Ja som taký somár, že si myslím, že som ^{bol} čestný človek. Vždy. Nevyhýbal som sa ničomu. Keď sa českí študenti bili z nemeckými fašistami, z bielopančucháčmi, tak som sa bil. Keď bolo treba ísť na stávkku, keď bolo treba zachraňovať nemeckých súdruhov, ktorí utekali z Ríše, tak som ich čakal bohvie kde, som ich choval vo vlastnej izbe v Masarykovej kolejí. Hoci, pravdaže, všetko bolo nebezpečné. V čas povstania takisto. Poslali ma tam a tam a pôjdeš upevňovať národné výbory do Liptova. No a šiel som tam s dvoma takýmito velikášmi, ktorísi povedal a našo ísť do Liptova a tak zostali, no a ja som somár išiel. Išiel som. No a prišiel som k jednej partizánskej jednotke, temer ma vyzliekli, lebo som mal dobré topánky a remenný kabát. No a, ale neľutujem, neľutujem. Koľko razy som mal zomrieť. Postavili ma pred guľomet - v Dúbravke, v Liptove. A viete, čo urobili chlapi? Pred tým guľometom? Porozpínali si rázporoky, vymočili sa, pozapínali si a povedali: Tak pome! Čiže už strieľajte. Takže... život má byť asi taký, že každá chvíľa má byť satisfakciou. Napísal som. Nečakám nejaké chvály, nejaké poťapkávanie po pleci, napísal som, lebo ma to tešilo, lebo som si myslel áno, to bude zaujímavé, napísal som samozrejme aj blbosti, ale to bola vždy satisfakcia. Ja som ju neodkladal, že teda po smrti ktosi povie, že tak a tak. Majte ma radi, reku, aj teraz to hovorím, majte ma radi, čo som si za-slúžil, to som už dostal. Dostal som v literatúre, verejnom živote a v intímnom živote. Tak, nechcem, aby to vyznelo, že sa chválim, ale... niektorí sedliaci, a videl som sedliakov spokojne umierať. Moj strýko povedal, no, deti moje, teraz ma obráťte na druhú stranu, a už odídem, už zomriem. Alebo tak, že... život je aj milosrďný, že človeka ináč postupne uspôsobuje. Že jeden, na príklad, jeden hluchne, druhý slepne, tretiemu vypovedajú údy, nechcú ho niesť, a jeho zrak je slabší, že jeho apercepcia je slabšia a on sa chystá tak na ten koniec. No takže ten koniec príde a treba ho privítať, treba ho privítať že teda. Vitaj.

Znáte Jeffersovu báseň Postel u okna?

Áno.

Ta je krásná. To je o tom.

Áno. Bol som na cintoríne, no a tam celý rad ľudí odpočíva, o ktorých som nevedel, že zomreli. Časopisy nefungujú a tak, tak tam vidím, básnici, dajakí univerzitní profesori tam ležia, no a nikto o nich ani bú nepovedal. Takže to treba brať tak, že... pamäť človeka a národnú pamäť treba obživotiť. Treba živiť pripomienkami, dennou tlačou a dennými obradmi, televíziou, rozhlasom a tak ďalej, aby človek vedel, čo porobil, čo neporobil a tak. No a táto pamäť týchto mŕtvych, čo tam ležia v Slávičom údolí, je nijaká. Zomreli ste, už nikto o vás ani neštekne. No. Možno sa to s akousi vlnou vráti, v akýchsi súvislostiach, určiti ľudia sa vynoria, vynoria. Táto ľudská pamäť... ľudská, to je príliš široko, vlastne národná lebo kmeňová pamäť, to je celá tá večnosť. Celá tá večnosť. No a to sú tu príkladom, krásnym príkladom je židovský národ. Ktorý si večne pripomína, večne rozpráva o svojich prorokoch, ktorí povedali to a to, ja si myslím to a to, a tak ďalej, to je skutočne nejaký príklad veľký aj pre nás. Tu čítam Jiřího Langera Brány. To je jedna knižka skutočne svetového významu. Rozprávam, lebo čosi viem o tom, lebo to milujem, lebo nechcem tu byť náhodne alebo nejaká je - p i c e , ktorá tu dnes je a zajtra nie je. Je prirodzené, že rodič vezme svoje deti a ide povedzme k moru. Aby si moje deti pamätali. Vezme ich na jarmok, chce im čosi ukázať, chce im čosi povedať, aby si pamätali. Tak. No ale tendencia je opačná: zabudnite. Zabudnite, že ste Česi. To bude to najľahšie. Pravdaže, keď... Lebo to môže mať aj katastrofálne následky, keď zabudnú národy na seba. Nielen ako trpeli, ako tak spomenieme, ako sme trpeli, ale... Žili sme, Radovali sme sa, boli sme, mali sme svoje sviatky a tešili sme sa, tak žili sme.

Dominiku, máte nejaké osobní nepřátele?

Myslím, že všetci na mňa zabudli šťastne, takže o nepriateľoch okrem tých, o ktorých vy viete tiež, to... nechcem o nich hovoriť, ale tí ma navštevujú a tak ma donivočia, že celý sa zapotím a predtým a potom na to myslím, čo som otca zabil? Čo som otca zabil, čo som ja tu previedol takého zlého, aby som bol večne, večne takto otravovaný, no. Ale šťastie, viete, to vám nekurizu-

jem, ale veľké šťastie, že vás mám. Že vás mám, pár českých spisovateľov, ktorých ako môžem, tak sledujem, ktorým žičím, aby im všetkým... s v ě t o v ý v ě h l a s , no a aby im v týchto ťažkých časoch sa dostalo satisfakcie a upevnili tak svoje seba-vedomie, áno, ešte ak niekto v tomto národe má vyslovene raison d'être, tak sú to oni. Jeden výtvarný umelec, ktorý namaľuje, urobí jednu sochu, to je absolútne nepochybné. To je jeden objekt, ktorý si môžeš kúpiť, ofotografovať, môžeš mať rád, ale je to. Jedna kniha, to je jeden - no hevorím - artefakt, no ale jeden nástroj, jedny husličky, na ktorých si zahráš, ako vieš najlepšie. Takže to nie pochybné. O všeličom človek pochybuje a zdá sa mu to nezmyselné. Ale to má svoj evidentný zmysel. Tvorba má evidentný zmysel.

442

Karel Pecka

Dívej se nahoru!

Malíř vyšel z pivnice "U černého vola" a na širokém chodníku se zastavil. Před ním leželo mírně svažité Loretánské náměstí, ve světle měsíce mu sněhová pokrývka dodávala zdání bělosti a čistoty. Vlevo chraničovala náměstí monumentální budova Černínského paláce s fasádou členěnou v pravidelných odstupech mocnými sloupy jako řadou vojáků na stráži. Balkón a postranní vjezdy, přistavěné Luraghem, se marně pokoušely zjemnit mračný vzhled stavby, malíři vždy připadal Černínský palác jako sídlo Gestapa. Velikášské představy Černína z Chudenic, ovlivněné pobytem v Itálii, daly podnět k této imitaci, jejíž vzhled působil ve zdejším prostředí nabubřele a cizorodě. A další neblahý osud paláce byl snad jen jistým druhem trestu za přemrštěnou okázalost rodu velmožů. Malíř by byl rád věděl, zda o půlnoci v komnatách a chodbách straší duch hraběnky, roztrhané dábly za to, že z rozmařilosti šla tančit na ples ve střevíčkách z chleba. Ta pověst se mu však zdála příznačná a vypovídala o vztahu lidí k paláci.

Malíř pohlédl vpravo. Oproti Černínu vypadala Loreta poněkud skromně co do výše a hmotnosti, nikoliv však co do krásy. Čistá barokní architektura s mistrně řešeným průčelím hýřila členitostí a fantasií, ale bohatství detailů se snoubilo v jedinečném souladu celku v jakési sice sebevědomé, ne však vtíravé vzcnosti. A dvojité bání se zvonkohrou zeštíhlovala ve věž, která mířila k nebi, kde se chvěly hvězdy.

Dívej se nahoru, vzpomenul si malíř. Ačkoliv Loretu miloval, otočil se náhle doprava a vykročil k podloubí. Masivní podpěrné pilíře v řadě za sebou byly značně zchátralé, opadaná omítka na nich vytvářela abstraktní obrazce a malíři připadalo, jako kdyby proměnoval jakousi pokoutní utajenou galérií. Zdivo, cihly a malta, myslil si. A čas, ten kumštýř s nekonečně vynalézavou fantasií. Jak skvělé kresby, žádná se nepodobá druhé, leda svou vyvážeností, dokonalostí řešení. Nesou stejný rukopis, stejné svědectví. A zakrátko se čas promění v sochaře, začne z těch pilířů vylamovat kameny

a cihly, vyhloďávat a modelovat sloupy do bizarních tvarů.

"Spěcháme, soudruhu, ani flašku jsme nestačili koupit," řekl ten šedovlasý, ale ze způsobu, jak se rozvalil v křesle vyznívala spíše arogance než omluva.

Malíř vytáhl ze skřínky láhev vína, otevřel ji a nalil do tří sklenic.

"Moc pěkné, tenhle obrázek se mi zvláště líbí," poznamenal ten mladší, který obhlížel grafické listy, rozvěšené po stěnách atelieru. "Vůbec to tady/hezky zařizené, nežiješ si špatně."

Malíř neodpověděl. Byli mu protivní tím svým sebevědomím, drzostí, kterou dávali najevo jako kdyby tady vlastně byli doma a všechno jim patřilo. Nenabídl jim, aby si vybrali nějaký obrázek, rozhodl se, že to v žádném případě neudělá.

"Ona se situace tady soudruha zlepšila po té výstavě, co jsme mu uspořádali," podotkl šedovlasý. "Od té doby dost prodává."

"Kreslím pražské motivy víc než sedm let," řekl malíř. "A tu výstavu jste mi povolili vloni."

"To se stává, někdo ale nevystaví nic za celý život," zasmál se šedovlasý a pak zvažněl. "Podívej, soudruhu, naše ministerstvo bude v rámci mezinárodních dohod pořádat řadu výstav v zahraničí. Mohli bychom tě doporučit, dostal by ses do všech socialistických států. Tvoje pražské motivy by se určitě prosadily, provedli bychom výběr."

"Za takovou šanci by dalo mnoho lidí nevím co," dodal ten mladší.

"Výběr?" otázal se malíř.

"Pochopitelně," potvrdil šedovlasý úředník. "Já tvoje práce znám, například ty malostranské střechy kreslíš samou díru, šikmé holé komíny, zdi jeden flek na druhý jako rozežrané malomocenstvím, zkrátka nic radostného, optimistického. Zato třeba Hrad nebo Petřín z pohledu, to je ono. Praha je přece tak krásná, jen to správně vidět."

"Praha je krásná, když se díváš nahoru," řekl malíř.

"To je ono, soudruhu," ukazovák šedovlasého namířil na malířovu hruď. "Neměl by ses dívat tolik dolů. Dívej se nahoru!"

Když dopili láhev a odešli, malíř zamkl atelier a pospíchal do pivnice "U černého vola" spláchnout tu pachuč. Teď se vracel

Loretánskou ulicí podél Hrzánského paláce, díval se dolů a opatrně našlapoval po slizké dlažbě. Obleva proměnila bariéry sněhu, odhrnutého na okraj chodníku, v načernalou břečku. Vlevo vyrůstal před budovou kasáren ze špinavé vrstvy sněhu, rozorané koly automobilů, ~~malý~~ ramenný starý kandelábr jako neskutečný květ.

Po několika dalších krocích se malíři otevřel pohled na část Hradčanského náměstí. V pozadí čněly do výše věže chrámu, podobné růžičkové kapustě. Malíř pomalu zabočil doprava a obezřetně sestupoval po Radničních schodech. V úsecích, kde se ještě zachovaly zbytky zábradlí, přidržoval se pravou rukou studené železné kula-
tiny.

Oddychl si, když za sebou zamkl těžké domovní dveře v Nerudově ulici. Vyšel do druhého patra a pak po strmých úzkých dřevěných schodech do podkroví. V ateliéru nerozsvítil, postavil se k okénku a hleděl ven. Měsíční světlo proměnilo horizont Petřína do povlov-
né křivky, vyzařující něžnou erotiku. Oprýskané zdi a komíny měl přímo před očima, takřka na dosah.

A malíř v tu chvíli poznal, že nemůže vidět jinak, než jak mu velí vlastní zrak.

91
Praha - leden 1985

Eva Kantůrková

Drobný opus o velikém skladateli

"Neměl se jmenovat potek, ale moře!" zvolal prý entuziastický Beethoven, a to znal z rozsáhlého Bachova díla jen "Dobře temperovaný klavír"; znal preludia a fugy nazpaměť, jejich témata přepracovával i Mozart, s "Temperovaným klavírem" se prý po celý život nerozloučil Chopin, Liszt hloubku Bachových hudebních myšlenek objevil Wagnerovi. Vliv Bachův působil tedy nepřetržitě, a přece většina jeho tvorby, uložená v rukopisech různých archivů, čekala na vzkříšení. Cestu k oněmělému dědictví otevřel Felix Mendelsson-Bartholdy, když v roce 1829 provedl zapomenuté "Matoušovy pašije", které lipský kantor komponoval pro Svatotomášský chrám, kde měly premiéru o Velikém pátku roku 1729, tedy sto let před provedením Mendelssonovým.

Letos v březnu tomu je tři sta let, co se Johann Sebastian Bach narodil /a jako by cosi ještě silnějšího, než náhoda, zatoužilo mít v jednom stylovém období dva různé jeho typy, ve stejném roce se narodil kousek od Bachova rodného Eisenachu Georg Friedrich Händel/ a letošek je tak rokem velkých reprodukčních příležitostí. Seděli jsme po dvě nedělní dopoledne v Rudolfinu a Milan Munclinger, náš objevovatel Bacha, uváděl a dirigoval Bachovy pašije podle Matouše; předtím jsem je prvně slyšela v mnichovské nahrávce, když vyšla v roce 1968 na deskách Supraphonu. Byl to tehdy úder, pamatuji si jeho nečekávanost, a naznačil mi, že by mohlo být nebezpečné poslouchat Bachovy pašije stejně často, jako kteroukoli jinou oblíbenou hudbu. Jako narodit se můžeme jen jednou a jako můžeme jen jednou umřít, ani nejsilnější zážitky se nedají často opakovat; opakováním se ničí, zážitek se vytrácí zpět do onoho tajemna, které nám přišel sdělit. V Rudolfinu to bylo po sedmnácti letech, přeplněná síň se vystavila tomu úderu. Posluchači ztratili kritický odstup, přestali vnímat, jak kdo zpívá a hraje a Milan Munclinger se obecnostvu svěřil, že i umělci přestali během koncertu sledovat úroveň

svého výkonu; všichni jsme se ocitli uprostřed hudby. Toho moře, jak řekl Beethoven. Nemůžeme, pomyslela jsem si potom, žít v něčem jenom záporném, když nejsme odříznuti od osudotvorných prožitků.

Ten úder není jednolitý, jak by napovídalo slovo, je to trvání tak dlouhé, jak dlouhý je koncert, a je proměnlivé, jak Bach mění hudební řeč ve skladebných rovinách. Je to skutečně jak mořské omývání, ale nikoli vnější; duše se tím přelévavým vlněním, překvapivým, drsně naléhavým, neskonalé libozvukým i dizonančním, otevírá. Seděl vedle mě člověk z nejbližších a já musela pomyslet na to, že do jeho duše se dobývá stejně vzrušivý a stejně formující proud, a co že asi dalšího do naší blízkosti tento společný prožitek ještě přidá. Po koncertě vedle mě stála u šatny velice hezká cizí paní středních let a řekla: "Já se taky nikdy neubráním a musím plakat." Nápor hudebního proudění, myšlenek spjatých skladatelovou vůlí a představivostí do nepojmenovatelného krásna, člověku napoví, že i on obsahuje cosi víc, než jen ten každodenní svět, který na něj čeká za koncertní síní.

Navelek je to ten starý příběh o mužné oběti, slabosti zapření, podlosti zrady, věrolomnosti a zbabělé mstě, příběh, na němž je naše civilizace též založena a k jehož etice se v dobách krizí vždycky znovu vrací; ve vnitřním těle díla je to ustavičný dialog skladatele s oním božím v nás, s tím, co v sobě nosíme jako vypěstovanou a děděnou hodnotu, co si ani vždycky neuvědomujeme, ale co nás neopouští, ona tajemnost lidského původu a smyslu, jež na nás občas zasírá ať naší opuštěností, strachem či štěstím, anebo naší vůlí po spravedlivosti a touhou po jedinečném. Ono tajemství, jež lidé jmenují Bůh, Absolutno, bytí, vnitřní hlas, taky Logos. Johann Sebastian, neboť dobře rozumí tomu starému příběhu, se na této půdě filosofů a kněží, kteří nám nakonec neřeknou beztak víc, než co tušíme, totiž to, že se zde člověk dotýká vlastního nepostižitelná, pohybuje s jistotou, již mu uštědřuje umění. A zase: z vnějška můžeme obdivovat uměleckou všestrannost a dokonalost, rozmanitost všech jeho době dostupných a v jeho díle do absolutní podoby dovedených hudebních postupů, a uvnitř se naše duše koupe v tajemství vod, z nichž vzchází život. Meer. Bachova osobnost je půdem, kudy k nám proudí tajemno. Zázrak Bachova díla je vysvětlován skladatelovou hlubokou náboženskou vírou; ta hudba se ale dotýká citlivých míst i lidí nenáboženských a já si pro sebe říkám, že v onom poli

bude asi vodičem opravdovost, cosi pojmově širšího a základnějšího, lidská vlastnost, kultivovaná nejen věřením. Ona a genialita talentu činí z hudby jazyk, vyslovující nevyslovitelné a otevírající lidské duše.

Johann Sebastian Bach pocházel z rozvětvené rodiny plebejských muzikantů, dá se to říci tak, že co Bach, to muzikant. I čtyři Bachovi synové se proslavili hudbou a jejich sláva dokonce na čas překryla jméno otcovo. Nás může zajímat, že prapraděd Veit neboli Vitus Bach, pekař, který měl neustále po ruce citeru a hrál na ni, i než mu mlynář semlel obilí, zemřelý v roce 1619, přišel do Durynska z Bratislavy, odkud ho vyhnala pronásledování luteránů. Praděd Hans zemřel za třicetileté války na mor a válečné útrapy, tak jako mnoho dalších Bachů a vůbec Evropanů, jeho tři synové udrželi Bachův rod. Johann Christian, Sebastianův děd, měl mimo jiných dětí dvojčata, z nichž Ambrosius byl Sebastianovým otcem. Dvojčata si prý byla neuvěřitelně podobná a obě měla hudební nadání. Druhá větev durynských Bachů se táhla od Heinricha Bacha, Sebastianova prastrýce, o jehož synovi Johannu Christophovi literatura praví, že nezastínit ho Sebastian, byl by vrcholným představitelem rodu on. Bachovské muzikantství je spjato s luterstvím, a to jak prakticky, neboť Bachové jsou častými varhaníky a skladateli luteránských městských obcí, tak duchovně; protestantský chorál, jehož tvůrcem byl sám Luther, je pevnou součástí Bachova hudebního výrazu a protestantská bohoslužba prorůstá Bachův život i tvorba. Bachové byli městskými pištcí, varhaníky, houslisty, cembalisty na dvorech feudálů, profesionály i amatéry; Bach sám si zapsal víc jak padesát předků i rodových vrstevníků, o nichž věděl, že jsou profesionálními hudebníky. Hudební výchova synů se dala v rodinách a muzikantství se dědilo jako proslavená profesie. I Bachova první žena, jež mu byla sestřenicí z druhého kolena, měla příjemný soprán a Bach si pohoršil u představených konzistoře, když jí chtěl při bohoslužbě nahradit chlapecký diskant.

Sebastianovy rodiče brzy umírají a chlapce vychovává starší bratr, je mu i učitelem hudby; je v pojetí hudby úzkoprsý a díla tradicí neprověřená před chlapcem zamyká, Sebastian si je potají opisuje. Oktivost znát je rys, který ho provází celý život. Díky svému pěknému diskantu se stal stipendistou na gymnasiu v Lüneburgu, učil se latině, četl originály římských spisovatelů a rétoriků, vy-

chovávala ho škola založená na nauce Komenského. Hlavně se učil hudbě. Ve školní knihovně poznává huďební literaturu své doby, ovlivňuje ho místní skladatel Georg Böhm, a zejména student Bach znovu a znovu absolvuje pěšky cestu do dalekého "velikého města", do Hamburku, aby si tam poslechl vynikajícího varhaníka a vůdce severoněmecké huďební školy J.A. Reinkena. Když po dvaceti letech, stařec už téměř stoletý, vyslechne Reinken Bachovu varhanní fantazii na starý chorál "Při řekách babylonských", chorál, jímž chce Bach vyjádřit Reinkenovi své uďednictví, starý mistr řekne: "Myslel jsem, že tohle umění už vymřelo, vidím však, že ve vás ještě žije."

Je to pochvala nad pochvaly, a přece místo varhaníka, o které se Bach v Hamurku uchází, nedostane on, ale jakýsi místní řemeslnický synek, který mohl za své zvolení přispět čtyřmi tisíci marek do chrámové pokladny. Bach ty peníze neměl, řemeslnický synek si za ně v Bachově životopise koupil nesmrtelnost. Je ale víc osob, které se takto proslavily. Například výmarský vévoda Wilhelm Ernst, který dal svého varhaníka a dvorního skladatele posadit za "nepřípustnou zpupnost" na měsíc do vězení, "neboť si tvrdošíjně vynucoval propuštění ze služeb". Paní Bachová posílala muži do arestu obědy, Bach za mříží komponoval. Na vévodských dvorech i v městských luteránských obcích byli huďebníci lepšími panskými sluhy nebo horšími školními učiteli, Bach okusil z toho všeho. Začínal ve Výmaru jako vévodský houslista a lokaj; když zemřel, radní lipského magistrátu, muž zajisté ctihodný, si dal zapsat do jednacích knihy text svého hodnocení: "Pan Bach byl sice nepochybně velkým huďebníkem, ale nikoli učitелеm."

Nejdéle, téměř dvacet sedm let, sloužil Bach za nízký plat, který mu nespokojený magistrát ještě snížil, jako kantor švatomášské školy v Lipsku, ústavu slavného, poskytujícího chlapcům bohoslovecké a huďební vzdělání. Bach tu vychoval dvě generace huďebníků, s nimiž, svými žáčky, neděli co neděli při bohoslužbě ve dvou kostelích po sobě prováděl své skladby. Během týdne, mimo svých povinností, skladbu napsal, za pomoci rodiny ji rozepsal, v sobotu odpoledne ji se žakovským sborem a orchestrem nazkoušel. Jeden týden v měsíci měl kantor povinnou službu v internátu, kde střežil chování alumnů i jejich zdravotní stav; svrab tu nebyl vzácností, píše se v literatuře. Kantorova rodina obývala levé dvoupatrové

křídlo školní budovy, rektor školy bydlel v křídle pravém, Bach měl výhled z pracovny na nádherné lipské zahrady. Rektor byl přímým kantorovým představeným, posledním Bachovým rektorem byl J.A. Ernesti, muž, který se proslavil v německém osvícenství a jehož přednášky navštěvoval i mladý Goethe, a který Bacha krutě pronásledoval a nenáviděl, protože toužil na škole zvrátit převahu hudební výuky ve prospěch věd humanitních. Kantor Bach si s vokalisty přivydělával na svatbách a na pohřbech, na slavnostech bohatých měšťanů, hrál také v Zimmermannově lipské kavárně, to hlavně o velkých trzích. O honorář se dělil se svými žáky podle přesných pravidel, jeho příjem byl odvislý i od jejich aktivity. Pro světskou veřejnost koncertoval se studentským hudebním kroužkem založeným Tellemannem a nazvaném "collegium musicum".

Bach byl široko daleko vyhlášeným znalcem varhan, zvali ho k jejich vyzkoušení před uvedením do provozu. Jeho varhanické umění bylo ctěno daleko výš, než jeho umění skladatelské. Göttingenský filolog J.M. Gesner takto chválí Bacha v komentáři k vydání díla Marika Fabia Quintilliana: "Všechno by se ti, Fabie, zdálo nepatrné, kdyby mohl vstát z mrtvých a spatřit Bacha ... kterak oběma rukama a všemi prsty hraje na ... nástroj nástrojů, do jehož nespočetných píšťal ženou vzduch měchy, jak tu oběma rukama a tam zas hbitýma nohama spěchá po klávesách a pedálech ..." Říkalo se, že si Bach k nohám a rukám vypomáhá při hře i hůlkou, kterou drží v ústech. Bach sám na ličotky, určené jeho hře, řekl: "Není na tom nic pozoruhodného. Je třeba jen v pravý čas uhodit příslušné klávesy a nástroj pak už hraje sám."

Bach byl u zrodu předchůdce dnešního klavíru a když ho přijal v Postupimi pruský král Fridrich II., u něhož byl Bachův syn cembalistou, s královskou chlubitostí jej provedl komnatami, v nichž stál ten nový vynález. Klavírový klavír, neboť to byla novinka, byl ještě velice drahý, a král jich měl celkem patnáct; a žasl, když lipský kapelník šel od jednoho nástroje ke druhému a ozkušoval je rozvíjením fugového tématu. Požádal i krále o téma a zahrál fugu bez přípravy. Když král chtěl ztížit zkoušku a dal téma na fugu šestihlasou, kapelník mu vysvětlil, že téma se nehodí a předvedl vlastní. "Bach je jen jeden," pronesl Fridrich II. větu, jež se přenáší z jedné bachovské studie do druhé, ale mýnil tím pouze, že Jo-

hann Sebastian umí virtuózně hrát; to Bach se zachoval královštěji: na Fridrichovo téma složil "Hudební obětinu" a králi skladbu poslal.

Johann Sebastian Bach zemřel patrně předčasně po nezdařené operaci očního zákala, bylo mu šedesát pět let. Odešel ze světa usmířen. Na smrtelném loži téměř dokončil "Umění fugy", dílo, už slepý, diktoval zeti. Jemu též nadiktoval svůj poslední chorál "Před Tvůj trůn předstupuji". Na skladbách není patrně fyzické utrpení, je to stále též velkolepá a harmonická hudba, jakou skládal celý život. Že je Bach na smrt nemocen, se Lipskem rychle rozneslo a městská rada jednala ještě před jeho skonem o možném nástupci; nemocný muž se o tom spěchu dozvěděl. Na den Bachova pohřbu bylo ohlášeno procesí, smuteční obřad kantorův se proto konal v časných hodinách, aby školní vokalisté stihli splnit obojí povinnost. Skladatelova vdova, ona legendární Anna Magdalena, která se jako mladá dívka ujala Bachových sirotek, vzdala se kariéry dvorní zpěvačky a porodila Bachovi šest synů a sedm dcer, zemřela deset let po mužově smrti ve svých devětapadesáti letech v lipském chudobinci. Synové se většinou proslavili, dcery ale šťastné životy neměly: až na jednu, která brzy ovdověla, se nevdaly a Regina Susana se jediná dožila 19. století; v roce 1800 byla pro ni uspořádána peněžní sbírka, do níž přispěl i mladý Beethoven. Smutných a trapných životních okolností lze z bachovské literatury vybrat dost a dost.

Bachovští badatelé s oblibou tradují problém "bachovského fenoménu": jak mohl nectižádostivý, světské slávy nijak lačný, učitelstvím a malichernými spory s představenými udřeny kantor, člověk života velice obyčejného, utopený v provincii, otec dvaceti dětí, z nichž devět ho přežilo, manžel dvou žen a hlava biblické rodiny /jen etoho křiku, co se muselo rozléhat levým křídlem tomášské školy!/, být současně skladatelem, obsáhnuvším v sobě celý jeden styl a pozvednuvším jej k absolutní dokonalosti? Byl nejdál v Hamburku, v Drážďanech a v Berlíně, a jeho hudba v sobě shrnuje a dovršuje všechny impulzy tehdejšího hudebního myšlení a výrazu, hudebního baroka italského, francouzského a německého. A Bach ji tvoří jaksi na životním pochoďu, jako součást svých kantorských nebo lidsky obyčejných povinností, či jako dar a pozornost, jíž si doufá naklonit přízeň mocných.

Hudba mu byla náboženstvím, napsal Albert Schweitzer, ale nepřiblížil se pravdě tak, jak je to obvykle chápáno, že totiž duchovním zdrojem Bachovy hudby je náboženská. Bach myslí a cítí v křesťanských hodnotách, k nim, to jest k onomu starému příběhu a jeho smyslu, se neustále obrací a s nimi se porovnává, avšak činí to s volností tvůrce, svobodného ducha. Bachovy konflikty s představenými luteránské obce vznikají převážně o to, že skládá a hraje při bohoslužbě, jak chce, a nikoli jaký je úzus, že hrát má; jeho luteránství je jistě upřímné - Lutherův překlad bible píše v pašijích pod notové řádky červeným inkoustem -, a přece nezaváhá a použije pro své největší dílo, "Hohe Messe v h-moll", katolický chorál, neboť ho to zřejmě jako muzikanta láká; a celou mši napíše tak rozlehle, že se jako doprovod bohoslužby nedá použít a provádí se jenom koncertně; a v pašijích, tedy v čemsi církevně posvátném, bez rozpaků užije vedle protestantského chorálu, oněch velebných bloků, členících dílo, vynálezu světské opery, arie; a zaujat možnostmi hudebního projevu, zařadí do kantáty duet Krista s Duší, tedy něco v církevním duchu neslychaného.

Je pracovitý, hloubavý, chtivý poznání, je spořádaný a talentovaný, ale především: je to tvůrce. Tvoří, jako jiní dýchají, vášně tvorby se u něj projevuje jako prostá pracovitost a důslednost hudebního myšlení; tak jsou pak i jeho učebnice hudebními hodnotami nevidaných kvalit, ze všeho, čeho se jeho muzikantský duch dotkne, vytváří nevidanost. Ten muž měl v sobě takovou velikost, že jej ne-deprimovalo, ale ani se tomu nepřizpůsoboval, že musí svoje skladby provádět jen se svými žáky, s jejich omezenými možnostmi hlasovými a jistě i hráčskými; i "Matoušovy pašije", pro něž se dneska shánějí nejlepší sólisté a virtuózní hráči, realizoval se svou školou, a několikrát! V zaujetí pro dokonalost si vystačil s tím, co sám ze své hudby v duchu slyšel; navenek pak bral zavděk podobou, jakou jeho hudbě dokázali dát svatotomášští alumnové.

Literatura uvádí spoustu příkladů, jak Bachovo okolí nemělo tušení, s jak velikou hudbou se to stýká. Ještě Mozartův současník, renomovaný znalec hudby, napíše o Zelenkovi, že "Händelovy síly a velikosti sice nedosahuje, ale je stejně učený jako Sebastian Bach. Ten všude operuje jen svou učeností, zatímco Zelenka má na rozdíl od něho navíc vkus, jas a něžný cit. Kromě toho se jeho skladby hrají snáze než bachovské." A jakási starší dáma, v obci vlivná, proto-

že měla své místo v boční síni chrámu, zvyklá na prosté recitativní pašije s doprovodem varhan a pobouřená při Bachových pašijích účastí orchestru a "světským" stylem díla, žádala, aby napříště nebyla taková "operní hudba" do chrámu připuštěna. Známa je taky historka s drážďanským kurfiřtem a králem polským Fridrichem Augustem II., je-
mjž Bach, v naději na jmenování dvorním skladatelem, věnuje první věty "Hohe Messe" - a není jmenován, třebaže by to kurfiřta stálo jen ten dekret. Mě dojal příběh menší: rok co rok byl k 20. říjnu kantor Bach povinnen složit a se žáky provést zádušní moteto na pa-
mátku Sabyiny Nathanové, bohaté vdovy. Ta dáma zemřela před více než sto třiceti lety a kantor Bach zdědil povinnost plynoucí z její po-
slední vůle, za úrok z jejího kapitálu provést moteto v jednom z hlavních lipských chrámů. Bach za to dostával honorář dvou zlatých, o tři zlatky se dělili jeho žáci.

Tak to však vnímáme my, tak to nevnímal Bach. Budoval krok za krokem svůj vlastní hučební vesmír, a přitom se staral, aby rodina měla kde bydlet a začít, synové a žáci aby dostali dobrá místa, děti aby měly domov a kvalitní vzdělání. Tento řádný muž jistě oplá-
kal smrt každého ze svých maličkých, bolelo ho, že jeden syn je cha-
běho rozumu a druhý že zemřel uprostřed nespořádaného života. Smrt první ženy byla hlubokou ranou, láska druhé nevysychajícím štěstím. Pro Anna Magdalenu napíše kantátu "O pokojné mysli", jejíž slova uvádím, přestože překlad je hanebný:

Mám v sobě mír a jas; ať jiný má své roupy,
mou mysl pokojnou si sotva někde koupí.
Já nejsem velký pán, ba chudý jsem až dost,
a přesto nalézám dost lásky pro radost.
Čím bych se vychloubal? Jen blázen zvonkem zvučí.
Jsem raděj stranou, sám ...

Pro české prostředí má Bachova hudba i jistou specifickou za-
jímavost. V širším povědomí je u nás baroková duchovnost spojována
vlastně výhradně s katolicismem /barokní katolické chrámy a sochy
svatých, kult barokního Jana Nepomuckého, zdobícího českou kraji-
nu/, a i na obranu katolicismu se dnes uvádí, že vnesl do Čech s
náboženskou nesnášenlivostí taky barokovou vzepjatost citění. A jak-
si tiše, mezi řádky se předpokládá sdělení, že uchováním vlivu pro-

testantismu by česká duše utrpěla rozumářskou vypráhlostí, zatímco tato mohla kvést barokově košatě. To je ale důkaz když ne rovnou podvržený, tedy rozhodně druhotný. Jestli něco vedlo v Čechách k rozumářské nechuti k víře, tak to byl právě onen násilný zvrát od jedné víry k druhé. Víra je hluboká, když je poctivá; násilím převrácená víra být poctivá nemůže. Cesty ducha ale nejsou podvázány konfesemi, barokní styl a cítění prorůstají celou Evropou, protestantskou jako katolickou, a luteránský způsob bohoslužby posloužil jako přirozené prostředí pro rozkvet německé barokní hudby. Není náhodou, že i Händel i Bach pocházejí z jednoho duchovního kořene; v každém případě Bachova hudba vyvrací onen tichý předpoklad o vypráhlém protestantství.

Bachova hudba se vymyká jakékoli jednostrannosti, je to univerzální sama, v nástrojích i hudební řeči, v myšlence i jejím projevu. Je mi teď až hanba napsat onu už otřepanou větu, že moderní člověk svůj svět ztratil, napsat ji ale musím, protože mě nad Bachem napadá, proč asi jeho hudba dochází v naší rozpadlosti takové obliby. Pro co si chodíme na bachovské koncerty? Pro krásu? To jistě. Ale proč nás vzrušuje právě krása Bachova? Ta "těžko hratelná", "učenecká", příliš složitá? O Bachově hudbě se ustálil obrat "plynoucí architektura" a má vyjádřit rozumovou výstavbu jeho děl. I Alberta Einsteina prý Bachova hudba přitahovala svou architektonikou a jak prozradil jeden z učencových spolupracovníků, spojoval Einstein povznášející účín Bachovy hudby i s jasnou logikou matematických konstrukcí. Vztah mezi hudbou a matematikou vyjádřil i Bachův současník Gottfried Leibnitz, který napsal, že "hudba je nevědomým počítáním duše", což ~~se~~ mi připadá velice krásné, a ~~ten~~ napsal, že hudba je "univerzální harmonie, kterou Bůh vložil do světa"; čímž je současně řečeno, že pánbůh nadělil Bachovi v jeho genialitě jeden z klíčů k síni harmonie.

Moderní člověk patrně nachází rozumovou oporu v Bachově polyfonii a v přesně budované architektonice, ale troufám si napsat, že právě rozbitost našeho světa náš zájem o Bachovu hudbu intuitivně tlačí tam, kde cítíme zdroj, nikoli jen podobu bachovské harmonie, tedy někam mimo stavbu rozumu. Rozum /architektura/ a představitivost umělecká /tajemství světa a člověka/ jsou v Bachově hudbě v rovnováze. Učený Bach nepřestává hudbou zkoumat sebe, Krista, lidskou duši, Petra, Jidáše, Kaifáše, člověka. Bach je obojí: architekt

myšlenky, dosahující v rozumovém záměru nejzazších dobových možností, i prostředkovatel doteku s neznámým, s onou velikostí za obzorem rozumu. Bach se ^{mi} podobá dnešním fenomenologům: vrací nás důmyslností myšlenky do původu etického bytí. A moderní člověk k němu lne, protože rozumu má až dost a chtěl by se najít i v touze po tušeném tajemství. A ona rovnováha asi tkví v tom, že rozumnost stavby vypovídá o tajemství, nesdělitelném než právě jen oním způsobem rozumu. A je to možná přesně ona rovnováha, kterou by moderní člověk chtěl najít i pro sebe.

Před časem jsem četla filosoficky velice moderně vedenou úvahu, kterou pod titulem "Variace a reflexe na téma vězeňských dopisů Václava Havla" napsal Ladislav Hejčánek. Jestli jsem dobře rozuměla, filosofická vize Hejčánkova mířila do dalekého budoucna, kde předmětné a nepředmětné splyne v jednom promlouvání, člověk si vypracuje kontrolu nad nepředmětností, tak jako už ji má ve svém rozumu vypracovanu nad intencemi předmětnými, a jednota lidského ducha překoná současnou nedostatečnost, tak jak se to daří ve velkých chvílích nejlepším básníkům. Když jsem to přečetla prvně, až jsem polekaně vztáhla před tajemnost světa ruce v obranném gestu: každé pitvání logickým slovem tu tajemnost může zabít! A teď, jak se nechávám unést dozadu po těch tři sta bachovských let, mě najednou s úlevou napadá, že filosofova vize pojmenovala právě to, čeho docílil lipský kantor.

Velice jsem přemýšlela, co Bachovi dalo onu ^ú výjimečnou ~~st~~ zdatnost uměleckou, onu schopnost dotknout se způsobem rozumu věcí za rozumem. Zdá se mi to být skoro jednoduché, tak jednoduché, že se to až stydím napsat: byl to dobrý, čistý člověk. A když hudbou vypráví a zkoumá onen starý příběh, nahlédá jí do duší jeho aktérů. I Kristus tu má duši lidskou, je stejně jako Petr, Jidáš, Kaifáš, Pilát nebo dav vybaven jen lidským hlasem. V zahradě Getsemanské přijímá úděl, kterého se ryze lidsky bojí, neboť jeho mimořádnost si dovede představit předem jeho následky; ale i ta mimořádnost je lidská, neboť poslední Kristova slova před smrtí jsou "Bože, proč jsi mě opustil". A lidská je i slabost Petrova, když Krista zapře, lidská ^{je} hanba Jidášovy zrady a jeho sebevražda, jsou to lidé, onen zběsilý dav, volající "ukřižuj!", lidská je i velekněžská pomstychtivost. Jsou to vylíčené různé lidské možnosti tváří v tvář ži-

votní zkoušce; a zachraňují se slabí a i nepočestní, zatímco na kříž vystupuje záhada lidské velikosti, tajemnost toho, že člověk dokáže sáhnout na obzor vyšší, než je ten náš každodenní pozemský. A vedle Kristova jasu, jako temný obraz téhož bytí, je Jidášova nemožnost záchrany a jeho sebevražda. Bach je možná taky proto tolik moderní, že je nejen barokově produchovněn a citově vřelý, ale že je jeho myšlenka i silně individualizovaná. Hudební hlasy jsou si rovny a člověk se zkoumá v obraze boha. A že byl Bach člověk dobrý, jeho zkoumání vždy ústilo v naději.

377

/Psáno v únoru 1935 jako blahopřání Ladislavu Hejdánkovi./

Jan Trefulka

P r v e n s t v í

Život kolem nás se mění rychlostí až nepravděpodobnou. Jako kluk jsem na vlastní oči viděl ve Městě Žďáře nad řekou Sázevou ~~kráček~~ ledňáčka, troufám si to přiznat, třebaže už ho čeští spisovatelé mnohokrát oslavili jako drahokam a duhový šíp a snad i nejkrásnější vzpomínku z dětství. Mohu se k nim jenom přidat. Na hrstečku barevného peří, visící nad průzračnou vodou bystrého proudu jakoby zázrakem, protože kmitající křídla nebylo v té chvíli pod zelenou klenbou téměř vidět, do smrti nezapomenu. Kousek dál na hlubině, ale pořád ještě sotva deset minut od středu města, plavili chasníci z okolních stavení koně a nesměl jsem se tam koupat, protože by se prý na mne přísály "koňské" pišavice.

Jak vypadají místa mých dětských prázdnin dnes, nebudu popisovat, nářek nad změnami v krajině, které způsobil člověk, mi připadá vědecky hodně pokrytecký, protože se i ten nejzarytější zelený ochránce svými nároky na životní pohodlí - a třeba je to jenom teplá bunda z umělých materiálů - na jejím ničení za daných okolností chtěl nechtěl podílí. Budoucí životní prostředí bude bezpochyby jiné, bude v něm jiný systém, jiný pořádek, romantické návraty se konají jenom v literatuře. V tomto smyslu se změny v přírodě dějí takřka před našima očima, stačí se dívat z okna.

Když se první havrani odvážili mezi domy našeho předměstí, byli to plaší, nesmírně opatrní a neúvěřiví ptáci. Zvedali se z tráv-

níku, kdykoliv v dálce zahučel autobus a člověk nebo pes vstoupili na parkovou pěšinu. Kolem každého nalezeného sousta dlouho kroužili a přešlapovali, než se ho odvážili dotknout. Stačil pohyb lidského stínu za záclonou, aby se přikrčili jako plavci před startem a odrazem se vznesli do svého živlu. Ne jeden - všichni široko daleko. Dnes se mi z větví ořešáku dívají do kuchyně, posunují se netrpělivě blíž a blíž a krákají, takže se stydím, když jim nemám co předhodit - jsem přesvědčený, že mo marném čekání mi ještě před spaním v Židlochovicích nadávají jako zlostní žebráci. Čekám, že je jednoho krásného dne, až zapomenu zavřít okno, najdu ráno v kuchyni. Budou se motat kolem hrnců a talířů jako ochočená kavka, kterou jsem kdysi dostal, abych se po záskrtu rychleji zotavil. Byla tak přítulná a žravá, že mi vyklovla mléčný zub. Od havranů ovšem očekávám jinou službu: jednou mi snad přinesou odněkud zdaleka živou, nebo aspoň pitelnou voň - lidi už dávno tušili, že si pro ni nemohou poslat slepici, ba ani holuba, ale chytrého, přizpůsobivého černého ptáka, který dlouho žije a pamatuje si dobré i zlé.

Nebo: co jsem se jako kluk naběhal přes celé Krpole, abych viděl párek labutí, usazených na rybníčku hned za branou Královopolské strojírny. Byla to tehdy vzácnost - a dneska se ti vznešení bílí ptáci dožadují příhodného sousta málem všude, kde je kousek plochého břehu a kam chodí městské rodiny na nedělní procházky. Nějaká labutí Libuše jim musela prorokovat, že se bez lidí v budoucnosti neobejdou. Z četby jsem usoudil, že by taková změna životního stylu měla trvat řadu generací. Kdepak!

To jenom lidi v těchto krajích žijí uprostřed všeobecných proměn v přírodě a divokého proudění, tříbení, elektronických nebo jakých revolucí už léta v podivuhodném nepohnutelně, v němž se existuje

a stárne, ale nežije. Kolik už zas uplynulo let, kdy tady byla veřejně vyslovena velká, silná, provokativní myšlenka, která by byla předmětem vášnivých diskusí a otevírala cestu k nové činnostnosti, kdy zde naposledy veřejně vyšla knížka, která by svou pravdivostí přiměla čtenáře k tomu, aby byli upřímní sami k sobě a zatoužili ze svého sebepoznání vyvodit ~~závěry~~ i jakési důsledky, kdy naposledy prošel sítem kádrových opatření vskutku talentovaný vědec, uvážlivý a zásadový politik nebo nezištný organizátor duchovního života národa?

Ledňáček, kterého se nám podařilo zahnat k čistším vodám, se zastavoval v letu jenom tenkrát, když v průzračném potoce spatřil kořist, aby odhadl okamžik, jenž mu musel poskytnout jistotu úspěchu. My lidé zatím plýtváme energií, abychom se tak tak udrželi nad kalnou hladinou, abychom tkvěli v našem jedinečném, hovním nepohnutelnou, dnes už mistři nad mistry, světoví přeborníci v nesmyslném letu na místě. Že bychom si aspoň tento svůj jediný vynález posledních let dali patentovat? Jenže kdo by ho od nás koupil?

66

S e d m s t a t e č n ý c h

Od té doby, co jsem poprvé uviděl tenhle film, neopominu jedinou příležitost podívat se na něj znovu. V prosinci 1984 mi to umožnila Československá televize. Na obrazovce to samozřejmě není ono, spíš to jen vzdáleně pomáhá vybavit staré asociace z kina, ale přece jen to byl svátek. Příběh se neokoukal. Stejně napjatě jako před lety jsem sledoval, jak se ti nájemní bojovníci dávají dohromady. Nikdy a nikde nerozhlašují, že bojují výhradně za věci, které pokládají za správné. To se u profesionálů jejich druhu rozumí samo sebou. Darebáci se na ně se svými záležitostmi neobracejí. Také peněz dostávají naši bojovníci zasvě sloužby čím dál méně, jako by bylo přirozené, že bezbranní jsou čím dál chudší a platí stále hůř. A přesto těch sedm jezdců jede za svým, doprovázeno krásně triviální ústřední melodií, a já, který se na koni neudrším a už jsem pětadvacet let z žádné zbraně nevystřelil, jsem byl v tu chvíli s nimi. Je to moudrý film. Pokaždé mi ukáže trochu jinou tvář. Tentokrát jsem musel myslet zejména na to, jak se ti vojáci svobody stavějí k rolníkům, kteří si je najali. Přesně vzato jsou ti rolníci jako celek hodně vrtkaví. Nejprve je jim Calverovo okrádání nesnesitelné, a tak hledají pomoc a záštitu. Jenže boj na život a na smrt s Calverovými bandity se jim začne také zajídat, a tak své obránce jednoduše podvedou: vydají je Calverovi. Když se však ke Calverovu překvapení těch sedm statečných po svém propuštění znova vrátí do dědiny, aby dobojovali svůj zápas s bandity tentokrát jen pro vlastní čest, a začnou mít nad calverovci převahu, převládne v obci nálada pro vítěze: všichni těží z jejich obětí. Však také na adresu rolníků padla jednak slova provokativního pohrdání, jednak ostrého mravního odsudku. První vyřkl jeden z těch sedmi, který se na začátku představil divákům i svým pozdějším druhům jako muž velmi zelený a fanfarónský; nakonec se rozhodl zůstat v dědině, zřejmě tam zakotví. Druhá pronesly místní děti zaujaté

jedním z těch sedmi, jenž jako by ztělesňoval protiklad zbabělých vesnických otců. Hrdina se však vesničanů zastane a stařík v epilogu jeno výklad doplní. Rolníci nejsou zbabělí, nýbrž stateční, i když svým způsobem. Jejich statečnost záleží v tom, že setrvávají na své půdě, dřou se na ní a dobývají z ní úrodu. Unést takový úděl v kraji vydaném na pospas Calverům vyžaduje jednání jiného typu, než je vlastní těm, kdo po boji nasedají do sedel a cválají jinam. Ti jsou solí země a stařík je jejich vyznavač, s vesnicí se tak docela nesžil a žije na jejím okraji, ale starou pravdu o soli a chlebu dobře zná. A ještě na něco jsem musel myslet: Jak často se v naší kultuře od jejích obrozenských počátků až po naše časy, i v její nejsilnější rezistentní větvi, ba právě v ní vyskytují muži, kteří soudí jako ten nezralý fanfaron a jako ty děti. Je to termín z jiné oblasti, ale nenapadá mi lepší označení než infantilita.

45
Milan U h d e

VÍCE NEŽ 13 RÁDKY 0 :

Petr Pokorný: TOMÁŠOVO EVANGELIUM. /Překlad s výkladem./ /Edice Kalich, Ústřední církevní vydavatelství, Praha 1981, skriptum, 160 str./

Teolog Petr Pokorný v 5 § svého úvodu klade podstatné otázky /str.33/:
"Co však, jestliže gnostický redaktor byl vlastně autorem Tomášova evangelia a celou sbírku uměle vytvořil? Co když synoptické výroky záměrně pozměnil a zkombinoval, přehodil jejich pořadí, rozdělil je na malé celky, smíchal je s gnostickými výroky a seřadil je do podoby sbírky, které měla jeho názorům dodat autoritu a punc starobylosti?" A odpovídá, vzápětí: "V tom případě by Tomášovo evangelium bylo něco jako tzv. cento - umělá směs veršů či výroků. Takové směsi jsou doloženy v římské době /například parodická kombinace Homéra a Vergílie/, ale od IV. století i v křesťanském prostředí a z křesťanských látek. Některé rysy centonu má apokryfní evangelium Petrovo a patrně i tzv. Tajné evangelium Markovo, které roku 1973 zveřejnil Morton Smith ze zásnamu, jenž údajně pochází od Klementa Alexandrijského." A dále, na str.34: "Tomášovo evangelium by však mohlo být něco "jako" cento v tom smyslu, že vzniklo uměle a jeho forma by nemusela mít nic společného s předkanonickou etapou křesťanské literatury, pro niž je příznačná. Záměrně vyhraňuji celý problém tímto způsobem." Mohu jen podotknout: vyhraňovat záměrně jakýkoliv problém v našem prostředí, to je cenné. Svou neobvyklostí: "Záměrně vyhraňuji celý problém" - jak svobodně to zní! Tato hypotéza Petra Pokorného /který se v r. 1978 zúčastnil mezinárodní expedice do místa nálezů Tomášova evangelia v Nág Hammádí pod patronací UNESCO/ je zajímavým přínosem nejen pro vědce, kteří se ve světě těmito problémy zabývají, ale i pro normálního čsl. čtenáře. /Ten může i - při pohledu do "protilehlého tábora" - přemýšlet o tom, zda marx-leninismus není také něco "jako" cento. Vhodných příkladů v textech oněch klasiků lze najít nemálo./ Keč je však o Tomášově evangeliu: ocituji z něj výrok, který mě svojí stručností zaujal. Především. /TE 42,/40,19//: "Ježíš řekl: Buďte kolemjdoucími." - Ale tohle je moderní evangelium! Přesně určené pro onoho "čtvrtého člověka", jak ho definoval D. Bonhoeffer v roce 1944 v tegelském vězení: že tento "nenáboženský" člověk je z běžných náboženských pozic neoslovitelný! Ovšem takovýto Ježíšův výrok /z Tomášova evangelia/ ho může oslovit: Buďte kolemjdoucími! Valte se ulicí /v tradicích Asie/, vedle vás na chodníku ať umírají lidé,

BUDTE KOLEMJDOUCÍMI, i literáty a míjejte kolem roztroušené hroby za-
živa pohřbených literátů jiných: Nač tančit na jejich hrobech? Buďte
kolemjducími! Tohle je nutné naučit zpátečníky evropské civilizace,
kteří z "třetího člověka" ještě nestanuli na začátku cesty dospělého,
"čtvrtého člověka", nenáboženského. Ano, je nutné procházet kolem
zbytečného utrpení druhých a nenechat se opravdově něčím ve světě
oslovit, kromě: Buďte kolemjducími! Ano, jaká je hluboká podstata
prvomájových oslav, těch nekonečných průvodů? Buďte kolemjducími!
Naučte se to! Neboť tohle se po vás - v nejhlubším základu učení, jak
to už vychází najevo - chce: Proletáři všech zemí, spojte se! V jeden
řik! A buďte kolemjducími!

Jan Halada: OSVÍCENSTVÍ - VEK ROZUMU. /Edice Horizont, Státní peda-
gogické nakladatelství, Praha 1984, 342 str., 1 500 výt./

Po osmi úvodních kapitolách je v knize od str. 199 sestavena už jen
antologie, nazvaná "Ukázky z děl osvícenských myslitelů". Nevím, jak
jsou lektorovány knihy, jež mají sloužit jako učebnice /jako recenzenti
jsou uvedeni prof. PhDr. Jakub Netopilík, DrSc., a PhDr. Rudolf Steindl
CSc./, ale nepravd je v úvodních kapitolách dosti. Námátkou cituji z
VIII. kapitoly "České a slovenské osvícenství" ze str. 191 hned úvodní
větu o Dobrovském: "Dobrovský se narodil 17. srpna 1753 v Darmotech v
rodině českého důstojníka." Ale! Doposud se vědělo, že otec Dobrovské-
ho Jakub Doubravský, narozený v r. 1701 v Solnici ve východních Čedách,
byl pouhým desátníkem /frajtěrm/ v jízdním pluku prince Josefa v Raabu
v Uhrách. Do svých 52 let, v nichž se mu jako desátníkovi syn Josef na-
rodil, sloužil naopak po dlouhá léta jako důstojnický sluha! /A bylo
mu také celkem jedno, že v matrice v Uhrách překroutili jméno jeho sy-
na z Doubravského na Dobrovský./ A pouze jezuitský řád, lpějící na
přesném úředním znění matrik a přijímající Doubravského v r. 1773 do
noviciátu, učinil z něj Dobrovského. A poněvadž byl řád v r. 1773 zru-
šen, byl Dobrovský vysvěcen po studiích teologie v Praze pouze na jáh-
na, což je předpokladem kněžského svěcení. /Na římskokatolického kněze
byl Dobrovský vysvěcen královéhradeckým biskupem v prosinci 1786./ Ale
nač se šífeji zabývat nepravdami v publikacích Státního pedagogického
nakladatelství! Ocituji raději z antologie, v knize uvedené, poslední
odstavec z textu Josefa Dobrovského. Tento jediný úryvek z jeho díla
vybral sám autor knihy Jan Halada /str. 322/: "Sedmý důsledek falešného

pojmu zapírání. Je omylem věřit, že by bůh rozuměl pokorou srdce, kterou od nás vyžaduje Ježíš, zapírání všech lidských hodností, předností a důstojenství a že by proto nás zavazoval vést nízký způsob života, chovat se k sobě samým se sebeopovržením a vymanit se ze všech pocitů cti a hanby, chvály a hany, abychom klesli pod lidskou důstojnost drsnými, nevybroušenými mravy a vydali se tak posměchu." A na základě těchto Dobrovského slov tvrdím, že autor a Státní pedagogické nakladatelství v Praze nás svým způsobem zavazuje "vést nízký způsob života", "abychom klesli pod lidskou důstojnost drsnými, nevybroušenými mravy a vydali se tak posměchu." Neboť kdo nutil Jana Haládu, aby z rozsáhlého díla Dobrovského vybral čtyřstránkovou ukázkou právě z "Přednášky o praktické stránce v křesťanském náboženství"? Vydávání textů klasiků /a takové hodnoty a váhy jako Dobrovského/ podléhá určitým předpisům a zákonitostem, platným v kulturních společnostech. Přitom překlad z původních německých textů Dobrovského se snaží napodobovat jistou starobylost češtiny /viz slovo "důstojenství"/, ale jinak důsledně, i pokud se ten pojem vyskytne dvakrát v jedné větě, překrucuje původní text autora: Bůh už je jen bůh. A mění tak i autorský záměr klasika: nemusím připomínat, že v antologii uveřejněný text přednášky je z období života Dobrovského, kdy působil jako představený kněžského generálního semináře na Moravě. /Mimo šest tisíc zákonů a nařízení, jež během své desetileté vlády vydal Josef II, jsou další tisíce jmenovacích dekretů, z nichž nás nyní zajímají dva: dekret z 11.6.1787, kdy je Dobrovský jmenován vicerektorem generálního semináře moravského na Hradisku u Olomouce, a dekret z 20. srpna 1789, jímž je Josef Dobrovský jmenován rektorem ústavu. / Ale v Praze 1984, ve Státním pedagogickém nakladatelství usoudili, že nejvyšší představitel kněžského semináře ve svých přednáškách psal o bohu s malým b: Co k tomu ještě dodávat? Snad jen to, že právě na Moravě dozrála v Dobrovském myšlenka napsat monumentální dílo "Geschichte der böhmischen Sprache", kterýžto spis, když v r. 1792 vyšel /bylo to již po zrušení generálních seminářů ze strany státu/, označuje autora titulem, na který on byl po celý život hrdý: "Rektor k.k. Generalsseminarium zu Olmütz." Na co může být hrdý dnešní čtenář děl vyšlých v Praze 1984?

Enile Ajar: Soukromá linka důvěry. /Edice Proud, Mladá fronta, Praha 1984, přeložila a doslov napsala Jarmila Fialová, 30 000 výtisků./

Ačkoliv je tato kniha - dle nakladatelství Mladá fronta - určena čs. mládeži, píše se v ní slovo Báh s velkým B. Takže: kdyby tuto knihu za mně někdo napsal, to by bylo pěkné. A pohádkové; že ji Romain Gary napsal jako poslední za osobu svého synovce, to asi nebylo jen z podivinství: literární mystifikace! Ta vyžaduje: zapomenout na svůj hněv. Ale ne krev: která tryská jinak kůží, navenek neporušenou. /Škoda jen, že žádný z literátů nezvládne podobné mystifikace perfektně utajit: při nejlepším si aspoň neodpustí narážky v textu. A tak to vždy ví až těch 15 lidí, jako v případě Ajára./ Ale ty krásné věty, v podobně živé knize zachované! Jako ta ze str. 168: "Jsou časy, období, kdy je záhodno nebýt moc náročný a být vděčný lidem i za to, co proti vám neudělali." Nebo nevinné citáty ze str. 104: "V SSSR prý mají školy pro klauny, kde vás naučí žít." A str. 126: "V podobných případech je trocha konfekce lepší než vysvětlování na míru." Ano, co vysvětlovat nekonvenčně? Citát třeba z počátku knihy, ze str. 27? Ten: "Podle pana Šalomouna by se Báh měl starat o věci, o které se vůbec nestará, a že má pan Šalomoun prostředky, dělá to za něj. Možná že až si Báh pověsíme, že jiný starý pán zahrnuje lidi dobrými skutky místo něj, chytne se za nos, přestane se odtahovat a dokáže, že je schopen mnohem lepších věcí než pan Šalomoun Rubinstein, Esq., kalhotový král." Co z textu knihy vysvětlovat, na míru, československého čtenáře? Že se jedná o podobnoství Otce a Syna, který je nahý a před všemohoucností a nesmrtelností Boha pouhým kutilem? Nebo že ten Romain Gary - nejen svojí sebevraždou z počátku osmdesátých let - prokazoval i v tomto cíle, jak je to zavazující na celý život narodit se na území Ruské říše? Té těžké říše? Jako když zamrzne hrouda slin? Zůstaňme u toho, že "Soukromá linka důvěry" napoví citlivým českým čtenářům, jak čestně odolávat v životě velkým peňezům: službou.

Jan Chloupek: JAZYK - CHLĚB KAŽDODENNÍ. /Název rubriky, revue Universitas, číslo 5, Brno 1984, str. 48 - 50, vychází 6 krát ročně./

Snad se z mé strany jedná o citáty vytržené z kontextu, ale jsou to citáty z textu v současnosti nejvlivnějšího muže v oblasti českého pravopisu: je vytvářeno takové zdání. Cituji z úvodu článku: "Předslat je však zapotřebí to, že ani čeština našeho prostředí nemůže se vymknout celonárodním tendencím vývojovým. Ty se projevují jednak

v neustále se zvyšující frekvenci tzv. dvojjákladových složenin /typ provozně technický nebo hospodářskosprávní/, jednak v řízení nominativu jmenovacího." ..."Každoročně pořádáme sportovně branný den, ačkoliv zde nejde vždy přímo o přestování brannosti prostřednictvím sportu, nýbrž někdy o sport sám, takže den by se měl nazývat sportovní a branný, jenže...Dvojjákladová matrice k nám dospěla z ruštiny, především "doslovnými" překlady z ruštiny, v odborném jazyce přímo září svým terminologickým charakterem, a tak vytlačuje původní souřadná vyjádření. Naposledy se ještě Frant. Trávníčkovi podařilo úporným bojem nahradit strojně traktorovou stanicí strojní a traktorovou stanicí. A protože v některých případech neodpovídají takové složeniny požadavkům klasické češtiny, nezřídka váháme, jak psát..." A po těchto třech tečkách Jana Chloupka pokyvují souhlasně hlavou, opakují si ta jeho poslední slova a uvažují, takto: s kým sváděl "úporné boje" akademik Frant. Trávníček, zasloužilý stranický funkcionář o "strojní a traktorovou stanicí?" Kdo u nás "vytláčuje původní souřadná vyjádření", těmi všemi "doslovnými" překlady z ruštiny? Inu, kdo: stranický aparát. Či "hospodářskosprávní" aparát. A tak Janu Chloupkovi, který v roce 1984 ví, odkud k nám dospěla i "dvojjákladová matrice", přeji v úporném boji o český pravopis aspoň ty bojové výsledky, kterých dosáhl kdys Frant. Trávníček. Aby se po letech, mnoha, mohl zase žák Jana Chloupka zmínit aspoň o jednom vybojovaném slůvku svého dávného učitele: jsme bojovný národ, pánové. A čeština je výsledkem tohoto zápasu...

Stanislav Vácha: Nepokořenost srdce. /Československý spisovatel, Praha 1984, 5111. publikace, stran 163, 5 000 výtisků./

Existují ideologie, jež mluví o pokorném srdci. A ideologie, jež mluví o nepokořenosti srdce: svědčí to o jistém rozporu. Logika je v návaznosti řemeslníků kolem ideologií: ty se mění, ale řemeslo zůstává. A tak si myslím, že v těch 9 povídkách z roku 1984 navazuje Stanislav Vácha na řemeslo autora z roku 1924, Zahradníka-Brodského. Možná, že používá i jeho hotové věty, cituji, str.83: "Zdá se mi, že samet Mariniých očí potměl." ... "Chce se mi vzít její tvář do dlaní a políbit ji na rty. Před Svítilovými ovšem nemohu nic takového udělat." Či ze str. 133: "Srdce mi buší a buší a v hlavě mi víří slova a ani jediné nepropustím přes rty." A předtím: "Bráním se zlobě, ale ta mnou prosakuje jako chladná leptající kapalina." Jde o vnitřní monolog výzkumníka, který takto popisuje schůzi vedoucí síly ve státě, str.122: "Na stranické schůzi

mě překvapí, že se takřka nediskutuje. Vlastně to není pravé slovo. Lidé se hlásí a cosi říkají, ale vůbec se to nepodobá diskusím..." Nemylme se: i Zahradník-Brodský se kriticky vyslovoval k nešvarům na schůzích děkanátu a mnohý český šlechtic byl v jeho podání bážlivec. Pro jeho čtenáře mluví to, že ještě po 60 a více letech občas inzeráty shánějí jeho knihu: čeká však za 60 let podobný osud pilně vydávajícího Stanislava Váchu? Lze mu to jen přát...

Vladimír Vítka: Šakalové nemají naději. /425. publikace Západočeského nakladatelství, Plzeň 1984, vydání první, str. 221, 7500 výtisků./

Můj oblíbený český spisovatel vydal po "Mravencích nesou smrt" další ze svých děl s příznačným názvem. Ano, Šakalové nemají naději: moderní český autor navazuje na dílo spisovatele K. Čapka. Ovšem Foltýn spisovatele Vítka ví, na rozdíl od Foltýna Čapkova, kam se zařadit. Jen ty netvářící počátky měli společné: a já si myslím, že kdyby se Čapkův Foltýn dožil dnešních dnů, vykašlal by se na hudbu a krádeň not a stal by se hned spisovatelem Vítkem! Ta síla přirovnání! Ta čeština! Str.124: "Kejř se tvářil hrozivě, jako namíchnutý rosomák. Robustní postavu mu obepínal šedivý polokožíšek, stejný jako onehdy v noci, a i v tom nedokonalém osvětlení bylo vidět, jak svírá pěsti, každou velkou jako kečluben gigant. -Buďte mela! - napadlo Foltýna a rychle se narovnal." Ano, bude mela: za dalších 15 let působení se tajemníkovi svazu českých spisovatelů, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ Donátu Šajnerovi podaří vyvolat z podzemí takovou plejádu českých spisovatelů, že ti zavalí svými díly českou literaturu - v celé oficiální říši! To bude zával! Ale lze Donátu Šajnerovi jinak? Ne! Odpovídá Vladimír Vítka, svým dílem, str.129: "Jinak je to samozřejmě hovňáckej kšeft. Fura rizika na otevřeném prostoru." A jak budou uvažovat ti, kdo tento zával překijí? Opět citát z díla, str. 159: "Přežil jsem něco jako Hirošimu. Zkáza Titaniku bylo proti tomuhle úplněj hovno. Divný je, že ten bláznivej rámus nikdo neslyšel? Že se tu už dávno nehemažejí nějaký lidi? - Pořád ještě napál vyšinutý, začal o celé věci přemýšlet." A to je ta hluboká životní pravda mého oblíbeného autora: teprve když je někdo "pořád ještě napál vyšinutý", začíná "o celé věci přemýšlet". A své přemýšlení o stavu věci sdělí pak i třeba názvem 29 kapitoly: "ELECI V PYTLI".

Zuzana Nováková: Říkaneky pro dva copánky. / Albatros, Praha 1985,
ilustroval Karel Franta, 1. vydání, 10 000 výtisků./

V roce 1984 došlo na brněnské univerzitě, poprvé v dějinách Česko-slovenska, k ustavení katedry dětské literatury. Na pedagogické fakultě; péče o literaturu v našem prostředí není bezbřehá a /pevné?/ břehy začíná mít: od katedry ke katedře. /Když už ne jinak./ A Brno nebylo vybráno náhodou: nejen že v tomto městě dožívá národní umělec, autor základního socialistického díla v tomto oboru /když Bobeš, tak malý/, či teoretik dětské literatury Oldřich Audy a jiní /zesnulý František Tenčík zejména/, ale přihlédnuto bylo i k tomu, že Jan Amos Komenský je/bezesporu/ jihomoravským rodákem. /Jestliže se tři provinční místa nemohou dohodnout na jeho rodišti, proč by z toho nemělo mít "osob" sídlo provincie?/Atd.: Provinční politika! A její stopy: to věkovité dílo české radosti; od vítězství k vítězství, od ustavení katedry k ustavení - stolice! Ale, končím s tímto úvodem; v Jihom. kraji leží i Tasov a na pěkné knížce Říkanek od Zuzany Novákové mě zaujal patron dětské literatury, trochu nečekaný: Jakub Deml. Od str. 40 knížky můžeme číst, a s chutí, variace pro děti - ty z knihy Moji přátelé: vyvolán jménem je Heřmánek, Šafrán, Lýkovec, Zvonek, Tulipán, Pampeliška a Sedmikráska, Kamzičnick a Černý bez. Skutečně: doposud měl náš národ literaturu pro děti na vysoké úrovni a lze si jen přát, aby to vydrželo. Přes péči kateder - socialistického školství. A pro radost sobě i druhým - nejen dětem - ocitují Říkaneky se str 46:

Tulipán hlavu neskloní,
ani kdyby hrom bíl,
sypaly se kroupy.
Jenom sevře pěst -
a stojí dál na svém místě.

A nestane se mu nic ?

Nestane, nestane.
Dobře dělá, kdo se nebojí.

/KO/

Každé nadšení má svůj konec.

/J.Otčenášek, Mladík z povolání./

Loni 19. listopadu by se byl Jan Otčenášek dožil šedesáti let. Toto výročí poskytlo příležitost dvorním literárním kritikům v čele s V.Rzounkem k tomu, aby se pokusili vývoj jeho díla znovu podřídít starým, strnulým kulturněpolitickým koncepcím, přičemž jejich hlavní úkol zněl: ubránit autora Občana Brycha, románu, který je pro ně vzorovou socialistickou prózou, před případnými pochybami, učinit z ní klasické dílo moderní české literatury /k němuž se připojuje novela Romeo, Julie a tma/ a všechno ostatní, co Otčenášek napsal od konce 60. let, naopak odsunout do pozadí jako doklad tvůrčího hledání, jež v důsledku předčasné smrti nemohlo dospět k cíli. Rzounek /Literární měsíčník č.9/ tuto tendenci vyjadřuje nejzřetelněji, i když ovšem taky nejtoporněji. Hájí ještě Kulhavého Orfea, a to podivuhodnou tézí, k níž se několikrát vrací /a opakoval ji pak ještě v televizní besedě o literatuře 27.1./ jako ke svému teoretickému objevu, totiž že to počátkem 60. let, kdy už prý začínala společenská krize, byla polemika s těmi, kdo nechtěli vidět, že "začíná proces vytváření vzta-
hů vzájemného rozvoje člověka člověkem" a trčeli ještě v překonané minulosti s pozůstatky buržoazních třídních rozporů, kdy "člověk se může stát prostředkem rozvoje druhých jen za cenu obětování vlastního rozvoje". Tento rádobyfilozofický žvást zřejmě vychází ze známé Marxovy myšlenky, že "svobodný vývoj každého jednotlivce je podmínkou svobodného vývoje všech", přičemž je v něm suverénně nahraže-
na podmínka - prostředkem! Téma Kulhavého Orfea, téma zmateného hledání válečné generace se v této deformované perspektivě stalo ideologic-
ky aktualizovaným, odvážným útokem proti těm, kdo odhalili své pra-
vičácké ledví "odmítáním samotných principů socialistické společnos-
ti". Všechno další, co Otčenášek vytvořil poté /novelu Mladík z povolání, román Když v ráji přšelo, televizní scénář Romeo a Julie na konci listopadu a několik filmových scénářů, např. Lásky mezi kapkami deště aj./ odbude Rzounek ve dvou odstavcích pouhou enumerací jako něco zcela bezvýznamného ve srovnání s předešlými veledíly socialistického realismu. Tedy dost smutná bilance.

V.Rzounek měl k dispozici z pozůstalosti několik Otčenáškových rozběhů k Občanu Brychovi, rozepsané a zavržené kapitoly, jež detailně a rozvlekle porovnává s definitivním textem, aby dospěl ke kýženému závěru, že romanopisec musel napřed ideově řádně "dozrát", než byl schopen vidět tak jasným třídním pohledem vývoj svého hrdiny. Není

pochyb, že tento náš přední učenec měl k dispozici i nedokončený román Pokušení Katarina, který vyšel právě v měsíci, kdy se objevilo i číslo Literárního měsíčníku s oslavným článkem k Otčenáškovu výročí. V. Ržounek má však pro toto torzo jedinou větu: "Syntézu, k níž se chystal románem Pokušení Katarina, už nedokončil."

To je víc než podivné. Románová torza se přece v Čechách nevydávají každý rok, a když už se tak stane, jsou neoddělitelnou součástí celku, jako např. Čapkův Život a dílo skladatele Foltýna. Nestálo by za to podívat se blíž i na Pokušení Katarinu a vysledovat v něm, kam asi Otčenášek na konci cesty ideově a umělecky směřoval? Podzřenní sílí, jakmile vezmeme knihu do ruky. Už na záložce si musíme všimnout úryvku z lektorského posudky J. Peterky: "Nejde o oslavu skepticismu, nýbrž o hledání a nekončící analýzu problému, který před hrdinu navršil překotný běh života..." Tedy dost jasný pokyn pro čtenáře, jak si má skepticismus románu vysvětlit, aby nedošel ideové úhony. A pak nás čeká skutečné překvapení. V doslovu cituje M. Pohorský jiný lektorský posudek, z jehož vět čiší zklamání a nemilé překvapení z toho, co to ten Otčenášek provedl. Náhle v r. 1969 se vynořivší literární velikán, předtím bezvýznamný autor třetího řádu R. Kalčík se takto svíjí na skřipci svých bolestných pochyb:

"Otčenášek je - marná sláva - nejmladším klasikem naší socialistické literatury. Je spisovatelem velkého vzepětí socialismu, na tom nikdo a nic nezmění a změnit by neměl. Cožpak by mělo pár vět z Pokušení Katarina destruovat celou tvorbu takového spisovatele?... Ale Otčenáška z Pokušení nikdo nezná. Vždycky byl jiný! Najednou, na konci života, mu zbyla melancholická vlast, taková oškubaná socialistická husa, která nás dojíhá... A socialismus? Ten výrobek, neschopný příliš konkurence a plný konfliktů, má před sebou jen katastrofické vize... Jde mi právě jen o ty katastrofické vize, mířící jen na socialismus. Vznikly jiné krize a jinde, nepůjde jen o dolar a naftu. Mnohé západní země jsou v krizi. Neříkám, že to měl Honza napsat, ale co napsal pouze jednostranně. Škoda, že katastrofy socialismu předvídá právě Jan, který napsal 'několik sloupů, na nichž spočívá nejmódernější socialistická literatura'. Mám pocit, jako by Pokušením všechny tyto své sloupy boural..."

To jsou slova do pranice zrovna s V. Ržounkem, který si něco takového vůbec nepřipouští, pro něj je Otčenášek jednou provždy nedotknutelný a pravověrný socialistický realista, jehož dílo je třeba ubránit právě před takovými pochybami - nemohou vycházet z ničeho jiného než z revizionismu, řečeno slovníkem tohoto učenice. Autor doslovu M. Pohorský má na rozdíl od něho vědeckou morálku a nemůže tedy konstruovat Otčenáškův vývoj tak předpojatě ideologicky. Opatrně a spíš mezi řádky naznačuje, že toto torzo je pro něj, buď jak buď, protikladem Občana Brycha, přiznává taky, že se v něm "jistě otývají melancholické a skeptické tóny, jaké doprovázejí loučení". Je to prý

jen jeden z možných pohledů na skutečnost, "jehož pravda se zakládala na smutné náladě". Skeptickou tóninu tedy připisuje Pohorský tušení konce, loučení, nemoci, stesku nad uplynulým mládím apod.

Ale šlo opravdu jen o smutnou náladu a o pocity loučení? Je to opravdu jen náhodná, chvilková deprese, která měla povýtce biologické příčiny a neměla co dělat se společenskou bouří, která rozmetala Otčenáškovu lidské zázemí, přátelský kruh těch, kteří jako on po léta vytvářeli literární kontext minulých let? Vždyť přece román musel začít psát dávno předtím, než tušil své smrtelné onemocnění. Nehrálo tu spíš roli poznání, že se otřásl, ne-li zhroutily myšlenkové a světonázorové jistoty, z nichž Otčenášek dosud bezstarostně vycházel? Nedostal se do složité vnitřní krize ve chvíli, kdy zjistil, že jeho pohled na společnost a člověka, na jejich vzájemný vztah i jeho pojetí spisovatelova etického poslání byly tak či onak pochybené? Spravedlnost si žádá uznat, že M. Pohorský aspoň připouští, že Otčenášek se ocítl na křižovatce, že "se v /jeho/ názorech a pocitech leccos posouvalo" a že hodnota života pro něj na konci cesty nebyla "v žádných transcendentálních cílech", rozuměj v nějakém proponovaném socialistickém ráji, nýbrž v životě samém. Ano, to je náznak úvahy ve správném směru.

x x x

Od novely Mladík z povolání /1968/ nenapsal už Otčenášek jedinou věc ve stylu Občana Brycha, tj. text věnovaný především tomu, jak se politika vítězné moci promítala do života a vědomí jedince, jak se vytvářely nové morální normy, neboli jak se rodil vyšší typ socialistického humanismu, usvědčující ten buržoazní z pokrytectví a třídní omezenosti. Jsou to všechno jednak návraty do let žižkovského mládí, jednak soustředění k citovým zmatkům člověka každého věku, přičemž hlavním problémem Otčenáškových hrdinů je teď potřeba začít znovu, najít odvahu k novému začátku, "nezdefinitivnět", jak říká v Mladíku z povolání. Zatímco tam ten pojem ještě znamená jen touhu zůstat "věčně" mladý, dostává toto znovu postupně jiný význam. Hned na 29. straně torza Pokušení Katarina uvažuje protagonista takto:

"A kompromisy spojené občas až s mučivou potřebou začít znovu. Jinde. Jinak. Přetočit vlastní život od...od kdy vlastně? Od začátku? Anebo aspoň vyskočit z nepravého rychlíku, jenomže - kde v sobě objevit odvahu k možná sebevražednému skoku? Co když je pozdě?"

Jiří, filmový scenárista a režisér na dovolené u jugoslávského moře, se cítí na útěku. Na útěku od čeho? Zřejmě od všeho, co dosud žil, v co dosud věřil, do čeho se vkládal. Ale takhle přece už utíkala milenecká, resp. manželská dvojice v románu Když v ráji přelo! Ti dva

taky zcela nelogicky prchají z Prahy, opouštějí zajištěné postavení /on je filozof, ona učitelka/ a hodlají žít daleko od stereotypů současného životního stylu někde na šumavské samotě a rozjet tam navzdory nepřízni v bývalém mlýně pohostinství, nemajíce s jeho provozem nejmenší zkušenosti. V celém textu nepadne jediné slovo o politice, není tu žádná zmínka ani o dobové situaci. Výjimkou - pro Otčenáška příznačnou - je návštěva dcery někdejšího majitele mlýna, západní Němky. Konfrontaci Němce jako zosobnitelů někdejšího útla-ku a připomínky války a teď mohovitého člověka z prosperující země s českým člověkem malých možností, které ho poznamenávají zvláštním komplexem, uskuteční pak Otčenášek i v Pokušení Katarina. Tady už je to ale důkladná revize předpojatého nacionálního postoje vůči příslušníkům jiného národa: Jiřího partnerkou je západoněmecká architektka, žena svobodně myslící i jednající, neznalá konvencí a vnitřních zábran, jež spoutávají českého filmaře, žena, která si Jiřího postupně podmaní.

Na útěku je a znovu je odhodlán začít jinde také starý inženýr v televizní hře Romeo a Julie na konci listopadu. Prchá od ubohého, přízemního a přitom bezohledného spotřebitelství svých dětí. Téma útěku a téma znovuzačínání bylo pro Otčenáška od jisté doby zřejmě mučivě naléhavé lidsky i umělecky, byl to pro něj ústřední životní problém, který ho provokoval nabízenou riskantní volbou. Dobře si uvědomoval, že asi nemá dost sil a odvahy k takovému vabanku, v němž mohl přijít o smysl i bezpečí dosavadního života nebo jeho nový smysl a bezpečí objevit, pochopit, jaká je jeho lidská i umělecká autenticita. Posléze se odhodlal vyrovnat se s tímto traumatem s plnou uměleckou svobodou, padni komu padni, v románu Pokušení Katarina. Byl to pro něj "možná sebevražedný skok". Proto psal tento text tak dlouho, namáhavě a odpovědně.

V Mladíku z povolání najdeme první a poslední náznak, že Otčenášek se začal na současný společenský vývoj dívat nově, méně iluzivně a točima, že se jeho zasáhla "duch" tzv. krizových let. Jedna z hrdivých milenek byla i zarputilá svazačka Lena, která věčně horlila o tom, že člověk se musí pro něco angažovat, že nemůže žít sám pro sebe atd.. Z odstupů času to vypravěči připadá "jako výkřik ze včerejšího pravěku, Lenka, až dojemná se svým simplifikovaným snem o zítřcích, který se dočkal kruté revize, změnilo ji to". Teď je Lenka lékařkou a rezignovaně konstatuje: "jsem v partaji, proč bych nebyla, ono je to takhle asi rozumější, to víš, každé nadšení má svůj konec".

Po letech, kdy tyto společenské problémy programově z Otčenáškovy obzoru zmizely a kdy psal vlastně jen věci "odlehčené", intimně laděné a spíš čtenářsky či divácky vděčné /byly to většinou scénáře, podle V.Rzounka proto, že je mohl diktovat, psaní mu ztěžovala cční choroba/, vrací se v Pokušení Katarina k závažné tematice vztahu člověka k celku, jehož je součástí a v jehož pohybu se domnívá nacházet smysl svého života. Ještě než napíše první větu, ví už, že jeho někdejší "brychovské" pojetí této dichotomie bylo veskrze mechanické, že nepodá odpověď o vývoji svých vrstevníků, kteří chtěli nadšeně tvořit dějiny účastí na jejich pokroku, neučiní-li ji zároveň a především zpovědí o tom, v čem a jak přitom selhali, neučiní-li ji výzvou ke zkoumání svědomí, k hledání odpovědi na to, co je dobré a co zlé pro člověka, usilujícího seberealizaci ve službě politickému boji, co ho ohrožuje a čím se zpronevřuje svému lidskému poslání, co musí v sobě bránit, aby neoslepl k základním otázkám lidské svobody. Pochopil také, že pravda o době a člověku, jak ji kdysi chápal, byla povrchní, plochá a utilitární a že dobrat se skutečnosti znamená přiznat si i její přeludnost, určitou nevyzpytatelnost života a nepostižitelnost údělu člověka.

Toto vědomí rozpoznáme u vypravěče od prvních vět románu, plných náznaků, horečnaté vize a zoufalství. Příznačné je už motto: tvoří je bajka Franze Kafky o myši, která se hrozí pasti v koutě, kam běží. "Stačí jen změnit směr, řekla kočka a sežrala ji," končí bajka. Toto katastrofické filozofické předznamenání jako by bylo záměrně zvoleno, aby bylo polemikou s bojovným motem Občana Brycha, které je vzato z veršů S.K.Neumanna: "Dvojitý svět je v jednom boji, / dvojitý člověk strašně zbrojí, / jedna pravda, jedna lež" atd.. A Preludium /bylo i v Občanu Brychovi/ začíná slovy: "Omyl byl vyloučen - to, co teď tkvělo v zaostřeném ohnisku pohledu, byla rakev." Hned první větě textu tedy další symbol mollové tóniny - rakev. V záměrně významově zamlženém vidění režíruje vypravěč Jiří scénu pohřbu, poznává v jakémsi podivném příšeří své spolupracovníky, ale všechno má zvláštní snovou dimenzi, pohyby jsou pitvorné, zmatené, vykloubené. Co to Jiří režíruje a čím je to vlastně pohřeb? A pak zaslechne vyslovit nebožtíkovy jméno - je to jeho jméno, to pozoruje svůj vlastní pohřeb... Tak začíná román, takovou děsivou perspektivu navozuje Preludium pro základní lidskou situaci protagonisty. Vskutku, R.Kalčík dobře vytušil, že takového Otčenáška "nikdo nezná".

Vstup do děje ve Věti první /dokončeno jich bylo pět, šestá věta je jen několikastránkový náčrt/ je stejně depresivní a začíná u

konce příběhu: Jiří se po nočním flámu vrací z dovolené domů a bloumá ráno ještě po ulicích přímořského městečka s pohledem na ostrov Katarina /což je to jeho "pokušení", tam chce uniknout nejen svému městu a zemi, ale celému kontinentu, to jako by už nebyla Evropa, tam má najít své "jinde"/, kde prožil nečekaně pustošivou i povznášející lásku. Má kocovinu, ale ta není pro jeho náladu určující. Jeho melancholie, smutek, zoufalství, stesk a skepse mají hlubší, niternější zdroje. Nevíme, co se na onom flámu událo, nevíme ani, jak se vyvinul až do konce vztah těch dvou milenců /i ona byla "na útěku", obestírá ji cosi tajemného, záhadného/, víme jen, že Jiří s ní poznal něco nebyvalého, překvapujícího, že vztah zprvu až cynicky založený na dchodě, že půjde jen o sex a že city do něho nesmí vstoupit, že si ti dva nesvěří nic ze své minulosti ani své současné trable, se proměnil při Jiřího bilancování v dosud nepoznaný, hluboce ho zasahující citový i duchovní zážitek. V něm byla zřejmě příležitost k jeho znovu, k nalezení sebe sama. Jak autor tuto možnost proměny motivoval a jaké bylo její vyznění už nikdo nezjistí /kniha prý představuje sotva třetinu zamýšleného románu/.

Druhá věta nás už přenáší vzpomínkově do hrdinova dětství a mládí v Praze. A tady se objevuje nejtvrďší diskuse o socialismu, jaká kdy byla v české oficiální próze po roce 1968 napsána. Jiří není ve straně, ale spojil, jak říká, svou existenci se společností a s režimem "až do nežádoucí míry - ať dobrovolně, nebo z jiných důvodů"/?/, s režimem, "jehož otřesy jako by už vykazovaly jistou zákonitost a chmurnou periodicitu" /str.274/. Jeho bratr Lexa je výtečný chirurg, za studií byl radikální komunist a přispěl svou tvrdostí k vyloučení mnoha studentů z fakulty po Únoru, jsa přesvědčen, že plní svou revoluční povinnost. Už v 50.letech však vystřízlivěl a pak se dostává se svým bezpartijním bratrem do ostrých konfliktů, poukazuje na procesy, antisemitismus, konjunkturalismus atd.. Po návratu ze Sovětského svazu, zděšen tím, co tam viděl, položí na stranické plenáře kliniky po vzrušující debatě na předsednický stůl legitimaci. Je po jeho slibné lékařské kariéře - sám se vyřadil a musí odejít kamsi do Zastrkova dělat obvodáka. Nelituje, je stejně tvrdý jako kdysi, nekompromisní, neodpouštějící, ale jeho nekompromisnost vzniká teď ze skepse, z přemýšlení, nikoli z oddanosti a nemyslivosti. Chce dokonce najít ony postižené studenty a omluvit se jim, cítí své někdejší jednání jako vinu - ovšemže špatně pochodí. Právě jeho argumenty ve sporech s bratrem Jiřím zřejmě tak vyděsily Kalčíka /i když mám za to, že redakce mnoho dalších kritických vět vypustila, nikde tu

např. nenajdeme něco o "katastrofických vizích" socialismu/. Na Jiřího námitky, že lidská společnost bude vždycky nedokonalá a že je třeba ji trpělivě zdokonalovat, odhalovat lumpy, zkrátka nebýt fanatikem pravdy, ale jejím služebníkem, Lexa odpovídá:

"...zlepšovat můžeš něco, co je v meritu věci v pořádku! Jinak jsou tyhle kosmetické hokuspokusy spíš škodlivé... už proto, že vzbuzují v lidech jalové iluze" /str.111/.

A když Jiří tvrdí, že věci se postupně přece jen obracejí k lepšímu, že je ve vzduchu cítit vydechnutí, návrat k rozumu a že bratr už zřejmě nevěří ani v samu myšlenku socialismu, neváhá Lexa jít až na kořen věci:

"Nejde o víru. Člověk má obvykle docela podvědomý sklon věřit tomu, čemu chce věřit, co mu momentálně vyhovuje... Ne! Je to zgruntu vedle... Prostě jsem dospěl k názoru, že s myšlenkou, která může vzít takovouhle faleš, to nemůže být v pořádku, že už zřejmě implikuje to, co mě děsí... Tohle není socialismus, ani cesta k němu; a jestli je, tím hůř!... Podlehli jsme klamu... Byl to krásný sen, příliš krásný sen z minulého století, teoreticky zdánlivě všechno klapalo, v praxi se z toho vyklubalo cosi přízračného, paskvil, mlýn na živé lidi a jejich mozky" /str.112-113/.

Jiří v zřetelné defenzívě hájí i padesátá léta a jejich "fanatický zápal pro budoucnost":

"Ta doba měla svou magickou atmosféru a snad i nutnost: kterápak společnost po tak zásadním přelomu, jakým byl Únor, si podobné porodní potíže neprožije?" /str.122/.

Vytyká bratrovi, že je zbabělec a chce si na svobodu počkat, zatímco "ona vyhlášena nebude a nikdy nebyla, tu si nelze vyčekat, vytroucovat, tu je třeba znovu a znovu dobývat, třeba po etapách, trpělivě..." /str.134/. Definitivně se oba bratři rozejdou, když Lexa Jiřímu s misantropickou otevřeností poví, co si myslí o scénáři jeho nového filmu, který Jiří považuje za odvážný:

"Podle mne to není jen nepravda, ale cosi horšího než vyložená lež. Tu lidi obvykle prohlédnou; ta nemá, kdežto tohle... Tváří se to jako sama skutečnost, ale fakticky jsou tam té opravdové, dnešní skutečnosti jen neškodné zlomky - až kam to jde, co? Je to taktizování s pravdou, a proto fixlování, nezlob se, Juro..." /str.133/.

I citované útržky těchto bratrských pútek, jež si Jiří ve vzpomínkách rekapituluje na své životní křižovatce, snad dostatečně prokázaly, že v nich Otčenášek šel za mez obvyklou v naší oficiální literatuře. Lexovy argumenty byly přece v politicky koncipované próze reprezentované např. Občanem Brychem zhola nemožné, nemyslitelné, takové revizionistické pochyby bez uhlazení sem neměly přístup, příliš se totiž zadírají čtenáři do vědomí, nutí k přemýšlení, trčí v mozku a žádná taktická manévry je jen tak lehce nesprovodí ze světa. Lexa byl vůbec stvořen jen proto, aby měl Jiří protihráče, je to ideologický Mefisto, partner v Jiřího duševních dialogích, otravuje mu život tím,

že ho usvědčuje ze sklonů k lehkovážnému životu a k přílišné ochotě dělat kompromisy, že mu našeptává skepsi a hořké poznání, je to noční můra člověka už zasaženého pochybami. Lexa je odvěký typ platonizujícího idealisty, Jiří typ realistického taktika, jeden měří život ideálem, druhý se podřizuje realitě, jsou to dva charakterově i názorově protikladné principy, jež se střetávají ve společnosti přinejmenším od středověku. Ten zápas probíhá jistě i dnes v každém, kdo vezme za svou ideu reálného socialismu a má citlivější svědomí, kdo není pouhý konjunkturalista. Osudové dilema pro něj pak zní: je idea, které chci podřídít skutečnost, abych ji zdokonalil, ještě vůbec tou původní, čistou myšlenkou, s kterou jsme vyšli do boje, nezdeformoval tlak reality její projekt natolik, že je k nepoznání, a tedy k nepotřebě – jako tomu už bylo tolikrát v dějinách? Toto dilema má v sobě nepochybný dramatismus, a ten vycitujeme i z románu. Byl to zřejmě pro Otčenáška rozpor, který těžce prožíval zejména po roce 1968.

A protože v pečlivě budované románové stavbě dostal Lexa a spor s jeho nekompromisními názory takovou plochu a takový důraz, musela patrně – jak se ovšem můžeme jen domýšlet – tato epizoda pro Jiřího vnitřní bilancování mít důležitost prvořadou. Ke skeptickému postoji a hořkému životnímu pocitu, k němuž léta po těchto diskusích dojde i Jiří /je v Jugoslávii v roce 1966/, přispěly jistě především tyto názorové pochyby, znásobené ovšem i profesionálními a ryze intimními krizemi /o těch jsou v textu výslovné zmínky/. Jiří je "na útěku" proto, že chce znovu osmyslit svůj život, postavit ho na jiné základy. Prchá zřejmě z falešné definitivnosti, ze světa, v kterém je všechno už předem stanoveno, kde anonymní moc dodává všemu už napřed smysl a neponechává člověku možnost vtiskovat vlastnímu životu nadosobní význam nikoli tím, že se mechanicky ztotožní s kolektivním hnutím, ale osobním nasazením, činem, "jednající svobodou", jak říkají filozofové. A právě nedostatek "jednající svobody" se vyjevuje od počátku v Jiřího styku s přirozeně sebevědomou Němkou, podléhá kouzlu její svobodné osobnosti a citové komplikace se rychle dostaví, byť si oba slíbili, že se jim vyhnou. Mezi těmi dvěma došlo k záhadnému sblížení, přestože byli zprvu nastraženi jako "zástupci" dvou zneprátených táborů. Jiří cosi pochopil, podíval se hloub do své duše a rozpoznal své omyly. Ale ten pohled ho zřejmě zmrazil. Podstoupil ono smrtelné riziko, jehož se bál, ale na konci spatří – rakev. Vskutku: myš uviděla past, kočka jí poradila, aby změnila směr – a sežrala ji. Neznáme konec příběhu, ale z úvodu, k němuž se měl závěr nepochybně obloukem pnout, je víc než jasné, že pro Jiřího nemohl dopadnout příliš šťastně, že byl tragický.

Román Pokušení Katarina jistě nechtěl být oslavou skepticismu, před nímž pokrytecky varuje čtenáře J.Peterka, ostatně kdo kdy skepticismus oslavoval, ale je skepticismem proniknut od první do poslední řádky, je to jeho základní tónina. Rzounkova prostoduchá vývojová linie J.Otčenáška se hrouť sama sebou, jakmile na její konec přiřadíme toto torzo, zvláště když recenzenti, ani M.Pohorský nejenže nepopírají, ale dokonce zdůrazňují, že románový hrdina má přečetné autobiografické rysy svého stvořitele. Autor, který "napsal několik sloupů, na nichž spočívá nejmodernější socialistická literatura" se - jak vidět - obrátil čelem ke své minulosti, aby se s ní činem vypořádal, aby ji překonal a tak prokázal, že i literatura označovaná za socialistickou může mít jiné poslání, než slepě sloužit politickým požadavkům dne a ideologickým přáním, že jejím vlastním údělem je věčné hledání pravdy o člověku a jeho tajemném bytí na této zemi.

Celé období od poloviny 60. let znamená pro Otčenáška mučivé zpytování vlastního uměleckého svědomí, kroužení kolem otázky, zda neselhal, zda nepodlehł v složité při o pojetí umění. O to víc se pak v 70. letech zmítal mezi poznáním trpké pravdy a neschopností vyvodit z něho důsledky, neměl sílu zřici se výsadního postavení, odejít z výsluní přízně rázně a definitivně, bál se konfliktu s bezohlednou mocí, která před jeho očima likvidovala a zlikvidovala takřka celou jednu uměleckou generaci a jednu epochu, celý velký kulturní přínos 60. let, na němž se podílel i on. Proto se alespoň otočil zády k tzv. angažované tvorbě a odešel do soukromí jak lidského, tak tvůrčího a psal především scénáře, zdaleka ne jen proto, že je mohl diktovat. Dobře si však uvědomoval, že nebude mít jako romanopisec, za něhož se především považoval, klidné svědomí, nevysloví-li se umělecky svrchovaným gestem k tragickému vývoji své generace a tím velké části celé společnosti, s jejímž socialistickým cílem se kdysi bezvýhradně ztotožnil. Teď musel vyjádřit i své výhrady, aby ukázal skutečnost v úhrnu, ne jen její "neškodné zlomky".

Pokušení Katarina nemohou lidé typu V.Rzounka či R.Kalčíka vůbec pochopit, proniknout k jeho smyslu; nepřipouštějí si pochyby, bojí se jich, protože by je nezmohli, navěky trčí v myšlenkovém ubožáctví 50. let, jen takticky jinak přetřeném. Duchovní neklid spisovatele, uvažujícího nad osudem národního celku, jehož tragiky byl účasten a k níž svým způsobem přispěl, je pro ně něco zcela nepochopitelného. Reprezentují jen bídu intelektuálních oficiálů této doby. Na rozdíl od nich prokázal J.Otčenášek i torzem svého románu, že měl zjitřené umělecké svědomí. Fatalistické přesvědčení, že smrt mladých básníků

bývá předurčena tím, jak rychle vnitřně "hoří", by mohla mít ~~nikdy~~ protějšek v tvrzení, že Otčenášek svůj román nedopsal proto, že se jím strávil, že se jím umučil. Kdyby ho byl dopsal, režimní kritici by byli první, kteří by se na něj už v lektorských posudcích vrhli pro jeho nepřijatelnou skepsi. Vždyť pro ně už pouhé vyslovení otázek a pochyb se rovná zradě.

Vydání nedokončeného Otčenáškovy románu je do značné míry výjimečná, ba až "nepochopitelná" ediční událost. Nakladatelství Čs. spisovatel se k tomu také odhodlalo teprve po pěti letech rozpaků, až se zřejmě ujistilo v přesvědčení, že důvěra v pravověrnost autora Občana Brycha - jak to vyjádřil i R. Kalčík - nezviklá ani "jednostrannost" tohoto torza v pohledu na socialismus, na tu "oškubanou socialistickou husu". Fakta však jsou příliš výmluvná, autorova výpověď, i když kusá, je dost jasná: za krátký čas tato kniha zmizela z knihkupeckých pultů. I prostý, v marxistické dialektice neškolený čtenář dokáže si jednotlivosti složit v celek a pochopit, že Pokusění Katarina je nejen pokusem o syntézu, ale především pokusem o přehodnocení Otčenáškovy někdejšího uměleckého a světonázorového postoje, a zaslechne v tvůrčím vývoji tohoto prozaika jiný rytmus, než jaký mu připisovaly oslavné jubilejní články v oficiálním tisku.

Milan Jungmann

393

Krasy v Praze 7 konečně polevily. Den je světlešedý, brzo po obědě. Kavárna, skoro prázdná, je zpolovičky obsazena cedulkami "Zadáno". Za dvě hodiny, co tu sedím, nepřišel však na rezervovaná místa nikdo: personál si tak nahání hosty do bližšího rohu, aby nemusel lítat po celém lém place, což je terén ještě rakouský, kdežto nahánění hostů do rohu je mrav "čteníka Evropy".

A mně se právě líbí vybírat si stůl podle výhledu, osvětlení, světové strany, nálady či podle toho, o čem u něho a s kým budu mluvit. Na mém stolku někdo před chvílí opustil šálek od kávy a personál nestihl ještě vyměnit jej za cedulku "Zadáno". Sedím samozřejmě v západním rameni kavárny v první patře hotelu Belveder, u okna, a vidím na Belkřečku. Místnost má půdorys do L, jižní rameno hledí do příčné ulice s kinem Ponsopo, kde jsem nikdy nebyl, a s budovou VB, kam jsem měl několik let permanentku. Roh místnosti je zaoblený, pochopitelně dovnitř, a stolky v něm stojí na zvýšené podlaze. Asi tu seděla hudba, když ještě měla tu důvod hrát.

Všeobecně se říká, že v každé kavárně, vinárně, hospodě jsou některé stoly odposlouchávací. To je možné, ale běžný host nemusí se o to starat: kdo by ty plky sbíral! Takové zařízení se zapíná v určitou dobu a na určité osoby. Tu v Belvederu asi je v tom zaoblení, ale ne u stolů na pódiu, nýbrž u zábradlí pod ním: tam mě čekal před několika lety major F., když jsme si tu dali schůzku a autora s jeho zaujatým čtenářem: přišel jsem schválně o čtvrt hodiny dřív, a on tam už seděl. Těm stolům se vyhýbám. Proto když mě onedlouhý jeden americký novinář požádal, abych mu zařídil přijetí u Jaroslava Seiferta, seděli jsme, kde sedím teď.

Kdoví, kde jsem seděl v roce 1970 s tím mužem, který mě přijel požádat, abych nepsal výzvu ke stávce Železničářů a on že jí rozšířív severních Čechách. Nic z toho tehdy nebylo, protože mě to nevzrušovalo: já vlakem do severních Čech ani nejezdím.

Nepamatuju si, kdy jsem tu byl prvně, s kým a proč, a chodím sem málokdy: jen když o něco jde. Neměl jsem nikdy sklon vymetat kavárny, až teď ho začnu mít: budu v nich letos psát! Mně se vědycky líbí, jak básníci, novináři a podvodníci chodívali dřív do kaváren "pracovat": při tom si už přečetli noviny říšské i evropské, vypili sklenku vína a vykouřili si doutník, páni!

Můj stůlek je v řadě při oknech druhý od konce. Pokaždé se rozmyslím, jak si k němu sednout: dělat, nebo zůdý k ní? Aby mě nerušila, zrovna dnes, kdy začínám taky "pracovat", sedl jsem si k ní zůdý: k soše nahé ženy ve výklenku zdi. Má ji dávno prohlédnutou, však má všech pět vy: výsměšně skrylný obličej, vysvednutou pěkně hrud, vysazený levý kyčel, vypoulené břicho - a výsledek na podnose: useknutá mužská hlava. "Kávu a tonik, prosím!"

Chyťám si list papíru, chci psát. Ale nemá co. Ovšem: popsat okolí. Tedy oknem vidím lidi tlapající v proscienné anělné bředce. Vidím do zmíněné příčné ulice na budovu VŘ. - Tam jsem omnoho častěji než tu sedl proti svému nechtěnému čtenáři, jenž mi tu vždy nabídl šidli odstřenou úmyslně od stolu ke zdi nebo tak divně natočenou, aby nevznikl dojem, že jsem někde v kavárně. Mohlo to ovšem taky být kvůli nahrávání a taky mi, čistě literárně, napsadlo označování. Protože však nemá paranoidní sklony, usmál jsem se tomu vědycky a nechal se označovat.

Přede mnou leží "plac" a asi pět hosty. Vpravo, u stěny, sedí spolu čtyři muži v polovojenském civilu. Ze nimi sama jediná mladá žena v tlusté roláku a kožošincové čepici, obrácena ke dvěm. Koho čeká? Zapišu si to pak. Ty stoly u zdi se mi nelíbí: nejsou u okna. Předloni mi neznámý člověk, pracovník jedné mezinárodní známé organizace, Čech, nabídl doručit cokoli do zahraničí. Bylo to náhodou /sekraj/ taky u tohoto stolku: posadil jsem ho proti soš^ě, pozoroval ho, a nabídku odmítl.

Právě vešly čtyři staré kmaráčky, asi sedmdesátileté, a jsou rozčilené: šatna nepracuje a ony se nemůžou dohodnout, kam si sednout a kam

složit kopy svých háků. A ta sama jediná žena se právě zdraví se starým mužem, suchým, šedovlasým, jenž se omlouvá. Svlékl zimník, a tu si věčně skupiny mužů v polocivilu hned veče, a už oba jdou - sama jediná žena si nese svou sklenici čaje - do zrcadlového rohu... jsem napjatý... a vystupují na pódium, to je dobře. Usedají tak ke stolku, kde se mě kdysi jedna sama druhá žena zeptala, co učíme. Je to místo s pěkným výhledem: odtud by se ten hotel celý, kdyby se rozjel dolů Balkrečkou, dobře řídil. Nenapíšu zřejmě nic.

Taky mi vždycky imponovalo, jak si lidé tenkrát, kdy v kavárnách visely evropské noviny, učili - za pomoci kočího, poslíčka, šatnářky, píkolika nebo ředitele podniku - vyřizovat různé praktické záležitosti: intriky, aféry, dobrodružství. Přemýšlím, co tak důležitého a za čí pomoci bych tu mohl vyřídít já. A jedna neočekávaná věc mi napadá. Jdu k telefonu a volám Zdenku Urbánkovi, jenž má pozítří odjet do Konstantinových Lázní. Chláším se, a on se živě, radostně omlouvá: "Já tě sháním... kde jsi... já tam přijedu."

Za patnáct minut vchází, rozhlídá se. Vstávám, už mě vidí, jde ke mně, usmívá se jak slunko. Posezují ho taky proti sobě: pohlédne přes mou hlavu a začíná se diskrétně šeptem smát: "Tak tohle... říkáš... je tvoje místečko oblíbené?" Přichází číšník a Zdeněk mu energicky poroučí: "Tak já bych prosil... no... taky tu kávu? No... co jiného?" Když číšník odejde, Zdeněk přikračuje k jednání: "Já jedu tedy pozítřku... a bohužel, nasmál se na mě... nestihl jsem..."

"Řeď ji až venku, Zdeněčku," přerušuju ho a palcem ukazuju na sebe. Začívá se na ženu pozorněji. Chce něco říct, ale vtom nad námi zas číšník s kávou. Když odejde, Zdeněk se ujistí, že je pryč, a roztrhne papírový pytlík s cukrem. Odšype polovičku do kávy, níchá, zamýšleně hledí přes mou hlavu a praví: "Je to... hrozný, takovej úděl... mužskej:"

12 /Ledec 1985/

Luďvík Vaculík:

Obecní dům
/fejeton/

Jednou se zas budou mramory lesknout, chodníky budou souvisle vydlážděny do vzorku, a kdo bude mít osobní důvod, vyvěsí z okna svůj nebo státní prapor; ale za této správy to nebude. Divím se, že město ještě funguje aspoň takto, zvláště za mrazů, které se zas přivalily z té mrazicí světové strany.

Konstruktivismu špína tolik nevadí, ten si nedbalé lidi stvořil; ale špinavé ozdoby secese mluví jak žalobná památka kultury úplně vyhynulé. Takže jste až překvapeni, když v Obecním domě potáhnete za držadlo dveří do čajovny-kavárny /7 - 23/, a ony povolí. Odhrnul jsem portiéru a octl se v teplém žlutém světle a zahálčivém nevýrobním klidu. Kavárny, ano, mají být takto vysoce klenuté, světlé a má v nich v deset hodin po ránu být prázdno, abyste si mohli vybrat místo, odkud budete pozorovat zajímavé a podezřelé lidi, přečtete si světové noviny a pak se pustíte do práce, z níž vás příjemně vytrhne pozdrav přítele, jestli vám tu nějaký zbyl.

"Prosím vás, snad taky nevykazujete tržbu!" říkám v šatně ženě, která cosi vypisuje. "To víte že jo!" odpovídá. "Kolik jste utržila?" - "Pět set pětadesát korun, včera. Dvě stě kabátů, to ostatní za cigarety." Dávám jí zimník, čepici s klapkami, korunu a dostávám mockrát propíchaný lístek. - Dvě stě kabátů přiznala.

Rozhlížím se: tu hned zkraje jsou ti, co někoho čekají nebo si jen odskočili. Půldenní seďáci se uvelebili v polokrytých kójích. Jdu kolem muže s výrazným, řekněme aškenázyovským obličejem, jenž nohama objímá stvol kulatého stolku a nácívá si lulku k delší pohodě. Já pluju dál prostorou kavárny a trochu ji křižuju. U oken, tam potáhne. Usadit se poblíž fontány s figurou ženy, to by byl opakovaný vtíp. Už odsouvám židli, tu si všimnu zvláštní dvojice, dvojice? Mladoučká dívenka sedí sama u stolu a za ní náramný mladíček holobradý. Sedí tu oba za sebou jak ve třídě, odkud se ulili, a ví ona o něm? Je

to náhoda, nebo takový milostný výjev? Ustupuju o dva stoly.

Z nouze objednávám si becherovku a kávu. Rozhlížím se: teď tu zní jen šepot, někde syčí pára z topení, fontána jemně žbluňká. K večeru bude tu halas a kouř jak na secesním nádraží. Vyndávám z brašny čistý papír a zapisuju si: 656 Kčs, 200 kabátů. Stolek se velice klátí, stěhuju se tedy blíž k fontáně: ve chvíli, kdy se hned pod ní usazuje okolo obšírného stolu úderka jakýchsi temných, různě našedlých přátel. Je jich pět, tváří a postavou liší se jak kontinenty, mluví však jednou řečí. Uvažuju, jakou řečí nám požádat číšníka o světové noviny: příkazem, či prosbou? Když přede mne klade tácek, říkám: "Nemáte, prosím, nějaké noviny?" - "U šatny, prosím," ukáže rukou.

Přináším je všechny: Rudé právo, Práci, slovenskou Pravdu a Nedělnou Pravdu, a týdeník Prager Presse! Prohlížím jedny po druhých, stydím se, ale proto jsem přišel. Deníky mají tři hlavní témata: výrobu, mír a mráz. Jeden titulek v RP mě zajímá: "Musel poslanec zasahovat?" Obsah je však notorický: poslanec zasáhl do výroby. Bratislavská Pravda je včerejší, což je fuk, když obsahem je to všecko loňské, předloňské... "Gesundheit, Sport und Erholung" zní hlavní titulek Prager Presse, čímž je vyjádřen i nezapomenutelný pád československé zahraniční politiky od roku 1938 a od šéfredaktorství A. Laurina. Slovenskou Nedělní Pravdu vidím poprvé. Má to být zábavnější politickovýchovné čtení: "Špiónovi sa otvorili oči", "Nemusia, ale chcú". První stránka je ovšem senzační: vedle úvodníku na téma "Velikášstvo medzi nami" je půlstránkový portrét spisovatele Ruďo Morice, oslavovaného uvnitř listu. Kdyby takovýto tiskařský šot narazil na nějakého stranického oslavence, ten by letěl z tiskárny!

Odnášeje noviny rozhlížím se. Je to divné, sedět v jedné z reprezentativních kaváren Prahy a nepotkat známého. Kde jsou? Jsou? Mladický milostný výjev se nevyvinul, zato skupina stoupců rázné

akce pod fontánou se rozrostla o dva muže. Rozmýšlím se a rozhoduju: jdu k nim, obcháším je a nahybám se přes vodní jezírko k podstavci sochy: hledám jméno jejího autora. Jméno jsem nenašel, ale jazyk mužů jsem asi poznal. Neuvedu jej tu, abych na sebe neobrátil pozornost těch mužů na dovolené.

Vracím se na své místo a nepříjemně dotčen vidím, že vedle se usadil, zády ke mně, mladý státní člověk. Připravil si blok a pero. Když usedám, nahnú se trochu: zatím si načepsal datum - 15.2.1985. No co, taky na to jsem tady. Objevuju, z čeho vzniká ten velice příjemný světelný pocit: do sálu osvětleného dvěma řadami lustrů nahlíží přes hranu Státní banky slunce. Žárovek v lustru je 18, píšu si to.

Pohlédnu ke vchodu, a tam - Zdeněk Urbánek! Blíží se osvěženým krokem, usmívá se zdálky a zblízka pak praví: "Tak tys, jak vidím, ve svých zájmech nepokročil," kývne k fontáně. "Omyl," pravím a poukazuju ke skupině mužů pod fontánkou. Pohlédne tam, pak praví: "No to je... přece jasné: rekreanti." - "Jak ty ses zrekreoval v lázních?" ptám se. "Na srdce dobře," odpovídá, ale sáhne si na čelo: "Jak se říká té chorobě..." Vypráví mi několik svých lázeňských příběhů tohoto stylu: Vyrazil na povinnou procházku a opodál se hned hnulo auto se dvěma muži. Ze silnice odbočil na polní stezku sněhem, a když přes návrší došel do sousední vsi, to auto už tam zas čekalo. "Není to..." říká s úsměvem maskujícím obavu, "tahleta... paranoia?" Směju se a pravím: "Paranoia to je, Zdeňku, ale státní!"

Přichází číšník. Zdeněk si objednává kávu. Pak ukáže palcem k muži vedle nás, jenž zatím popsal celou stránku. "A! To je Němec," pravím. Když jsem si se Zdeňkem totiž potřásl rukou, nahnul jsem se trochu a zjistil: a/nad mužovými řádky netřepotají se diakritická znaménka, b/skoro každé páté slovo začíná velkým písmenem.

/Únor 1985/

